

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Навчально-науковий інститут культури та мистецтв
Кафедра образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва

Мирко Євгенія Олегівна
ЗООМОРФНІ МОТИВИ В ДЕКОРАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ
Магістерська робота
за освітньо-професійною програмою «Декоративно-прикладне мистецтво»

Особистий підпис – _____ Євгенія МИРКО

Науковий керівник – _____ к.арх., доц. Артур АРОЯН

Зав. кафедри – _____ к.п.н., доц. Наталія ДІГТЯР

Старобільськ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПОЯВИ ТА РОЗВИТКУ ЗООМОРФНИХ МОТИВІВ В ДЕКОРАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Декоративне мистецтво України як феномен культури.....	6
1.2. Виникнення та розвиток зооморфних сюжетів та мотивів в українському декоративному мистецтві.....	18
1.3. Використання традиційних зооморфних мотивів в декоративному мистецтві Полтавщини.....	30
Висновки до першого розділу.....	38
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗООМОРФНИХ МОТИВІВ У РІЗНИХ ВИДАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА.....	42
2.1. Використання зооморфних мотивів в сучасному декоративному мистецтві.....	42
2.2. Скульптурні зооморфні декоративні елементи в архітектурі Полтавщини.....	51
2.3. Прийоми та напрямки використання зооморфних мотивів українського декоративного мистецтва.....	56
Висновки до другого розділу.....	62
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Процеси входження України у світовий культурний простір виводять питання національної свідомості на перший план. Народне, декоративне, декоративно-прикладне мистецтво, їх різновиди є тим культурним орієнтиром на який повинна бути спрямована художня колективна творча діяльність народу.

Основою будь-якого виду національного мистецтва є народна творчість. Найвиразніше риси народного мистецтва відображено в декоративному мистецтві, адже воно завжди поруч з людиною в її побуті та є найдоступнішим. У ньому сконцентровані прадавні традиції, вірування, естетичні та моральні ідеали. Українське декоративне мистецтво в своїй різноманітності народних ремесел і художніх проявів формувало та надалі служить інспірацією для талановитих творчих особистостей – і народних майстрів, і професійних художників.

Характерним елементом, що постійно використовується у декоративному мистецтві є мотив. Він складає структуру орнаменту і його композицію. Серед різновидів мотивів найбільш цікавими є зооморфні мотиви, що на відміну від найбільш поширених – рослинних, і найменш поширених – складних у вираженні – антропоморфних, характерно виявляють багату фауну України, стилізовано зображують тваринний світ.

Декоративне мистецтво України стало предметом дослідження багатьох праць Є. Антоновича, Д. Антоновича, В. Афанасьєва, Ю. Белічко, Л. Баженова, П. Білецького, Т. Бушиної, О. Данченка, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кари-Васильєвої, М. Селівачова, О. Соломченка, М. Станкевича, Є. Сявавко, Г. Цибульової, З.Чегусової та багатьох інших.

Природа орнаменту, мотиву, сюжету їх особливості, історія виникнення та розвитку були предметом дослідження Є. Антоновича, А. Бакушинського, В. Василенка, В. Воронової, М. Кириченка, С. Колоса, М. Некрасової, Б. Рибаківа, М. Селівачова, Т. Соколової.

Якщо рослинні мотиви в декоративному мистецтві досліджені більш широко, то використанню зооморфних мотивів в декоративному мистецтві в наукових колах приділено мало уваги. Саме тому, було обрано темою нашої наукової роботи «Зооморфні мотиви в українському декоративному мистецтві».

Мета роботи – розглянути художньо-стилістичні особливості використання зооморфних мотивів в українському декоративному мистецтві.

Завдання:

- проаналізувати декоративне мистецтво як феномен української культури;
- охарактеризувати виникнення та розвиток зооморфних мотивів в українському декоративному мистецтві;
- дослідити художньо-стилістичні особливості використання зооморфних мотивів в декоративно-ужитковому мистецтві (кераміка, килимарство, вишивка);
- проаналізувати художньо-стилістичні особливості використання зооморфних мотивів у монументально-декоративному мистецтві (архітектурна кераміка, вітраж);

Об’єкт – декоративне мистецтво України, його різновиди.

Предмет – художньо-стилістичні особливості використання зооморфних мотивів у різні видах декоративного мистецтва України.

Методи дослідження. Для розв’язання поставлених завдань використано такі методи дослідження:

1. Теоретичні: системно структурний аналіз філософської мистецтвознавчої літератури, вивчення навчально-методичних нормативних документів з проблемі дослідження для виявлення її сутності й уточнення понятійно-термінологічного апарату дослідження.

2. Емпіричні: спостереження бесіди, дискусії з митцями, викладачами, художниками, студентами.

3. Теоретичне значення дослідження полягає у дослідженні зооморфних мотивів в українському декоративному мистецтві.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 92 сторінок. Список використаних джерел налічує 43 найменувань, додатків на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПОЯВИ ТА РОЗВИТКУ ЗООМОРФНИХ МОТИВІВ В ДЕКОРАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ УКРАЇНИ

1.1. Українське декоративне мистецтво як феномен української культури

Відмова від старої шкали цінностей вивела сучасне суспільство із рівноваги, а відсутність чіткої нової системи цінностей не давала йому змоги стабілізуватися. Як наслідок духовне, культурне відродження було висунуто на перший план. Суть його полягала в пошуку в глибинах історії та національної культури надійної та стабільної світоглядної опори, яка була вкрай необхідна в умовах перехідного періоду. За останні роки було зроблено чимало для адаптації сфери культури до нових соціально-економічних умов. Однак вона перебуває в стані, що неповною мірою задовольняє потреби культурного та духовного відродження українського народу.

Саме тому, особлива увага приділяється традиційному українському мистецтву, творчості народних майстрів, художників-професіоналів, які впродовж століть своїми творами намагалися естетично прикрасити побут людини, її життєдіяльність, сповідуючи основний принцип єдності краси та доцільності.

Варто зазначити, декоративне мистецтво охоплює сферу знань, естетичні погляди, смаки, звичаєво-обрядові аспекти, етичні переконання тощо. Це одна із частин народної художньої культури. Сьогодні декоративне мистецтво розглядається як важлива художня цінність, що виконує функції: пізнавальну, комунікативну, естетичну.

Життя підтверджує, що декоративне мистецтво українського народу збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання, його змістовна краса потрібна людині і з часом буде зростати його художньо-

культурна цінність.

За твердженням науковців, декоративне мистецтво – це вид образотворчого мистецтва, твори якого є візерунками або предметами художнього оформлення, одні та інші слугують для прикрашання, оздоблення. Воно є образною підвалиною життя, формує естетичні погляди людини, активно впливає на її емоції, думки і почуття [4, с. 16].

Українське декоративне мистецтво стало тією культурною галуззю, де видна еволюція художніх стильових напрямів – бароко, ренесансу, класицизму, модерну та їхній вплив на професійне декоративне мистецтво і народну творчість.

Слід наголосити, що умовно декоративне мистецтво можна поділити на таке, що безпосередньо пов'язане з архітектурою – монументально-декоративне, яке включає такі його різновиди, як вітраж, гобелен, архітектурно-художню кераміку та інші, а також декоративно-ужиткове, яке має свою специфічну образність, зумовлену призначенням і роллю в середовищі людини оформлювальне, театральнo-декораційне тощо [1].

У науковій літературі з другої половини XIX століття сформувалася різна класифікація і типологія різновидів декоративного мистецтва за:

- функціональною структурою (утилітарні речі, вироби багатоцільового призначення, декоративні предмети),
- за способом виробництва (вироби масового виробництва, серійні речі, унікальні предмети),
- по об'ємно-просторовій структурі (площинні вироби, об'ємні форми, об'ємно-просторові композиції),
- по функції (меблі, посуд, одяг, іграшки),
- за матеріалом (метал, кераміка, текстиль, дерево), за технікою виконання (різьблення, розпис, вишивка, набойка, литво, чеканка) [5].

Початок XX століття ознаменовано яскравими проявами митців на шляху

формування національного стилю, який у різних частинах України мав свої відмінності, цікавою була творча співпраця народних майстрів та художників авангарду в галузі гобелену, розпису, кераміки, фарфору тощо.

Декоративне мистецтво України стало предметом дослідження багатьох науковців: В. Андріяшко, Є. Антонович, Б. Біляшівський, Б. Бутник-Сіверський, І. Врона, Р. Захарчук-Чугай, Н. Ничкало, Т. Кара-Васильєва, В. Константинов, І. Красюк, Ю. Лащук, П. Мусієнко, С. Нікуленко, Ю. Полтавська, М. Селівачов О.Смірнова, М. Станкевич, З.Чегусова, Р.Шмагло.

Науковець З. Чегусова визначає декоративне мистецтво як результат особливого різновиду художньої творчості. Воно залишається однією з головних галузей пластичних мистецтв і разом з архітектурою формує оточуюче середовище людини, стає його образною основою, сприяючи формуванню естетичних поглядів людини, стає його образною основою, сприяючи формуванню естетичних поглядів людини, активно впливаючи на її емоційний стан [17].

Декоративне мистецтво виникло в період первісно-общинного ладу, в кам'яну епоху, коли люди дуже примітивно створювали форми предметів побуту та прикрашали їх і розвинулося там, де були для нього відповідні умови, а саме де був потрібний матеріал: глина, дерево, камінь.

Варто наголосити, що для розвитку декоративного мистецтва потрібен був і певний рівень розвитку суспільства, так щоб виплести з лози виріб потрібно її заготовити, тобто відповідні матеріали і інструменти. Візерунок як би «прикладався» до предмета – і останній ставав гарнішим, ошатнішим. Він зберігав своє утилітарне походження, але тепер їм можна було милуватися. Такий предмет цінувався вже не лише через свою потрібність, але й за майстерність виконання оздоблення. В епоху рабовласництва отримало новий поштовх бажання людей прикрашати себе браслетами, кільцями, намистом [3].

Пізніше з'явилися прикраси для одягу, а потім і для житла. Це, наприклад,

килими, на яких вже не сиділи чи лежали, а вішали на стіну. У декоративному мистецтві на першому місці стоїть не утилітарна функція, а оздоблювальна.

Загальноприйнята періодизація розвитку декоративного мистецтва України має наступні періоди:

- доба Київської Русі (IX – перша половина XIII ст.);
- післямонгольський (золотоординський) період (друга половина XIII – перша половина XV ст.);
- друга половина XV – перша половина XVI ст.;
- доба Ренесансу (друга половина XVI – перша половина XVII ст.);
- доба бароко (друга половина XVII – перша половина XVIII ст.);
- період класицизму: ранній класицизм і ампір (друга половина XVIII – перша третина XIX ст.);
- декоративне мистецтво XIX – початку XX ст.: а) кінець XVIII – середина XIX ст.; б) друга половина XIX – початок XX ст.;
- декоративне мистецтво початку XX – початку XXI ст.: а) кінець XIX ст. – перша третина XX ст.; б) 1930-ті – середина 1950-х років; в) друга половина 1950-х – 1980-ті роки; г) 1990 – 2010-ті роки [5].

Розвинулося декоративне мистецтво там, де були для нього відповідні умови, а саме: де був потрібний матеріал (глина, дерево, камінь тощо).

Незважаючи на велику кількість різних видів декоративного мистецтва характерними залишаються мотиви та сюжети розписів, різьблень – орнаментики виробів. Цікавим в цьому напрямку ми бачимо найбільш популярний і часто використовуваний мотив «вазон». Найрізноманітніші за композиціями «вазони» побутували в розписах поліетнічного середовища, а саме у регіоні Подільського Придністров'я.

Науковцями виявлено спільні риси в художній виразності настінних розписів і мальованих гончарних виробів в осередках Київщини, Поділля, Півдня

України. Проаналізовано художні інтерпретації та стилістичне трактування окремих мотивів у розписах хат і гончарних виробів.

Початком активного розвитку декоративного мистецтва на території сучасної України можна назвати добу Київської Русі. Саме в цей час зароджуються ремісничі школи, що займалися навчанням, передачею художнього досвіду.

Сьогодні ми можемо говорити про безперервність розвитку художньо-стильових особливостей від тих часів до сучасності та аналізувати вироби вітчизняних майстрів з позицій мистецтвознавства, розглядаючи особливості форм, декору, регіональні риси, характер чужоземних впливів, з'ясовувати витоки давніших і новіших традицій.

Особливу увагу заслуговують дослідження декоративного мистецтва України в ХХІ століття, що передусім відзначається різноманіттям стилів. Полістилізм у творчості українських професійних художників і майстрів народного мистецтва виражений набагато яскравіше, ніж у європейських колег, не кажучи вже про північно-східних сусідів [4].

Серед причин такої ситуації в українському мистецькому середовищі можна назвати: по-перше, інтенсивну інтеграцію художників у світовий, а особливо в європейський простір, по-друге, активне звернення художників до народних традицій, по-третє, специфічний вплив «соцреалізму» на творчість усіх пострадянських митців [19].

На думку мистецтвознавців серед стильового різноманіття, яке панує в авторському декоративному мистецтві України ХХІ століття, вимальовується кілька напрямів: етностиль, неосимволізм, архаїчний трансавангард, посткубофутуризм, концептуальний мінімалізм.

Сучасна ситуація в народному мистецтві в усіх його проявах викликає тривогу: лише в окремих осередках спостерігається передача досвіду від старшого до молодшого покоління, а більшість осередків занепадає,

формоутворення та декорування виробів базується на способах, затверджених ще попередніми поколіннями майстрів.

Вирішальну роль у створенні художнього образу предметів декоративно-прикладного мистецтва відіграють: форма виробу, орнаментальні або сюжетні мотиви, виконані живописними, графічними або пластичними засобами.

Розглянемо види декоративно-прикладного мистецтва, яке за природою своєю національне, народжується зі звичаїв, звичок, вірувань народу і дуже близьке до його повсякденного життя.

Варто підкреслити, що зразки декоративно-ужиткового мистецтва розрізняють залежно від матеріалу й техніки виготовлення за основними видами: художня кераміка, художнє скло, худож. метал, художні вироби з дерева, художні тканини, вишивка, мереживо, худож. розпис, батик, художнє оброблення шкіри. Кожен з цих видів має підвиди. В обробленні дерева виділяють: бондарство, випалювання, різьбярство, токарство тощо.

Погоджуємося з думками науковців, що декоративно-ужиткове мистецтво властиве всім народам світу, і в кожному історичному епоху відповідало загально-стильовому спрямуванню інших видів мистецтв [12].

На території України вироби декоративно-прикладного мистецтва мають глибоке коріння – від епохи пізнього палеоліту та трипільської культури до наших днів. Воно розвивалося і розвивається внаслідок індивідуальної творчості праці народних майстрів у давнину і художників-професіоналів в останні періоди, а також в умовах спілкування у різних організаціях форм виробництва, що змінювали в Україні одна одну впродовж століть: цехові братства та поміщицькі мануфактури (18 ст. – 1-а пол. 19 ст.), засновані на ручній праці, машинне виробництво (кін. 19 – поч. 20 ст.), кооперативно-промислові артілі (1920–50-і рр.), державні фабрики і комбінати художніх виробів (від 1960-х рр.), приватні художні підприємства (від 1990-х рр.). На художньо-виробничих комбінатах України працюють майстри і художники з усіх видів декоративно-

прикладного мистецтва.

Слід вказати, що художньо-побутові вироби декоративно-ужиткового мистецтва набули значного розвитку в усіх областях України. Особливо популярними стали такі художні осередки, як Опішня (художня кераміка) і Решетилівка (килимарство, ткацтво) в Полтавській області, Дігтярі (килимарство, рушники, плахтові тканини) в Чернігівській області, Петриківка (петриківський розпис) у Дніпровській області, Кролевець (кролевецькі рушники) в Сумській області, Бубнівка (центр традиційного гончарства) і Клембівка (художня вишивка) у Вінницькій області, Косів (килими, художні вироби з дерева, кераміка, шкіра) в Івано-Франківській області, Вижниця (вироби з дерева, оздоблені різьбленням та випалюванням) у Чернівецькій області.

У 2-й пол. 20 ст., особливо у 80–90-і рр., відбулися значні зрушення в царині українського декоративного-прикладного мистецтва. Новий престижний напрям у сучасному текстилі, який виник у 50-х рр. у Європі та США, дістав назву «рух мистецтва тканини», «новий текстиль», «мистецтво волокна», від 70-х рр. набув поширення і в українському текстилі [34].

Зокрема у навчальному процесі Львівської академії мистецтв з ініціативи І. Бондара, Є. Фащенко і М. Токар почали включати в курсові та дипломні завдання створення об'ємно-просторових і об'ємно-пластичних текстильних творів із використанням волокна і тканини як вихідних матеріалів з додаванням матеріалів нетекстильного походження.

На виставках від 1989 з'являються нові твори художнього текстилю – міні-гобелени. Значної трансформації від 70-х рр. зазнали й твори художнього скла та кераміки. Поряд із традиційними виробами – десертними скляними наборами і фарфоровими сервізами.

У художній кераміці засвоюються технологічні можливості таких матеріалів, як кам'яна маса і шамот, що надають художнім виробам підвищеного декоративного ефекту.

Відзначимо, що в цей час відкриваються й нові мистецькі можливості ковальського ремесла. Проводяться міжнародні симпозіуми з ковальства, художнього скла, художньої кераміки, художнього текстилю. Серед народних майстрів і художників-професіоналів – К. Білокур, Г. Василяшук, Г. Верес, Д. Головка, Л. Жоголь, І. Зарицький, І. Литовченко, М. Приймаченко, О. Саєнко, М. Тимченко, Л. Товстуха.

Підготовку художніх кадрів для декоративно-ужиткового мистецтва здійснює мережа спеціалізованих навчальних закладів – училища ужиткового мистецтва реорганізовані в коледжі з наданням їхнім вихованцям звання бакалавра. Такі коледжі є у Вижниці (ім. Ю. Шкрібляка), Косові (ім. В. Касіяна), Львові (ім. І. Труша), Ужгороді (ім. А. Ерделі) [26].

Зауважимо, що вищу освіту художники декоративно-ужиткового мистецтва здобувають у Львівській академії мистецтв, Харківській академії дизайну і мистецтв; відкрито також відділення і кафедри декоративно-ужиткового мистецтва у кількох педагогічних інститутах та університетах України.

Інший різновид декоративного мистецтва – монументально-декоративне мистецтво. Його часто поєднують з архітектурою чи інтегрують у природне оточення. Це форми й елементи оздоблення інтер'єру та екстер'єру: гобелен, кераміка, килимарство, кування, литво художнє, різьбярство. Твори монументально-декоративного мистецтва несуть високе ідейно-тематичне навантаження, увічнюють історичні події, відіграють важливу роль в оформленні архітектурних споруд сакрального призначення.

Якщо у монументальному мистецтві домінують образотворчі основи, то у монументально-декоративному мистецтві переважають архітектонічно-орнаментальні форми. Значного розвитку воно набуло за часів Київської Русі, про що свідчать знайдені під час розкопок залишки мозаїчної підлоги та настінного розпису кам'яних храмів цього періоду [18].

Під час оздоблення цих та ін. культових споруд широко використовували вітражі, мозаїки, фрески, орнаментальне і сюжетне рельєфне різьблення.

Від 14 століття, окрім настінного розпису, помітне місце в оздобленні інтер'єрів сакральних споруд займають монументальні комплекси іконостасів, що з часом стають ідейним та естетичним центром кожної церкви.

На зламі 19–20 ст. в Україні в умовах посилення руху культурно-національного відродження в архітектурі відбувалися наполегливі пошуки українського національного стилю. Помітну роль у відродженні національних традицій в художній культурі відіграла творчість архітектора та художника В. Кричевського, живописців С. Васильківського й М. Самокиша [19].

Результатом їхньої творчої співпраці стало монументально-декоративне оформлення будинку Полтавського губернського земства – визначної пам'ятки українського модерну й синтезу мистецтв (1903–08), де В. Кричевський поєднав народні традиції із засобами стилю модерн та сучасні технічні можливості (зокрема майолікової композиції, оздоблені різьбленням віконні лутки та двері).

У галузі сакрального малярства особливе місце належить стінописам у православних храмах роботи художників Т. Копистинського, К. Устияновича, П. Ковжуна, С. Гординського, М. Сосенка та ін.

Зауважимо, що яскравою сторінкою в історії українського монументально-декоративного мистецтва була творчість П. Холодного (вітражі для Успенської церкви та розписи на фасаді церкви св. Миколая, обидві – 1924; стінописи каплиці Святого Духа греко-католицької духовної і богословської семінарії, 1927–29; усі – Львів).

У 1920-х рр. кращі українські живописці, прагнучи відтворити традиції класичного монументального малярства, звернулися до створення монументальних ансамблів у техніці фрески (М. Бойчук, І. Падалка, В. Седляр, О. Павленко, А. Іванова, М. Шехтман та ін.) [28].

У 1960-х рр. у монументально-декоративному мистецтві відбулися значні

стильові зміни. Застосування нових художніх матеріалів, оригінальних прийомів виконання вперше з'явилися у творах львівських митців (декоративне оздоблення Будинку архітекторів, Львівського університету).

Варто вказати, що до кращих пам'яток тих років належить оформлення Київського річкового вокзалу (І. Литовченко, В. Ламах, Е. Котков, 1961), Київського палацу дітей та юнацтва (1965), а також проект Меморіально-поховального комплексу «Стіна пам'яті» на Байковому кладовищі в Києві (1968–71, знищено; автори обох – А. Рибачук, В. Мельниченко).

Із 1970–80-х рр. монументально-декоративні твори використовують в оформленні містобудівельних комплексів та міських магістралей, застосовують не тільки для оздоблення унікальних споруд, але й в екстер'єрах житлових будинків, шкіл, кінотеатрів, оформленні палаців культури й одруження, готелів, кафе, ресторанів, санаторіїв, лікарень. Монументалістика стає різноманітнішою за формально-пластичними вирішеннями, техніками (керамічний рельєф, вітраж, декоративні композиції зі скла, дерева, тканини) [30].

На жаль, вітраж А. Горської «Т. Шевченко. Мати» (1964), змонтов. у головному корпусі Київського університету, було розібрано й знищено адміністрацією як «ідейно ворожий».

Відмітимо, що помітними роботами цього періоду стали твори монументального живопису в інтер'єрах Палацу культури хімкомбінату в м. Кам'янське Дніпровської області; В. Ламах, Е. Котков, 1970), мозаїки на фасаді Інституту кібернетики та Інституту ядерних досліджень (Г. Прищедько, Г. Зубченко, 1970–77), мозаїчний рельєф на фасаді Палацу одруження в м. Олександрія (Кіровоград. обл.; І. Литовченко, В. Прядка, 1970), художнє вирішення Дніпровського українського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка (В. Ламах, Е. Котков, 1979), кам'яні рельєфи на фасадах Київського університету (В. Григоров, М. Малишко, В. Прядка, 1975–84), композиції зі скла в Хмельницьких і Житомирських театрах (А. Бокотей, З. Флінта, Ф. Черняк, 1984–85), настінний

рельєф із фарфору в Сумському театрі (І. Зарецький, 1980).

Особливе місце в худож. практиці цього періоду посіло оздоблення творами монументально-декоративного мистецтва музеїв та нових музейних експозицій, які часто ставали не тільки образно-змістовим доповненням, а й головним емоційно-пластичним елементом простору.

Яскравим явищем в українській культурі є музейні експозиції, виконані А. Гайдамакою, серед яких – Музей книги та друкарства України в Києві (1975), Літературно-меморіальний музей М. Коцюбинського в Чернігові, Музей історії Запоріжжя на острові Хортиця (обидва – 1983).

Нового поштовху розвитку різних видів монументально-декоративне мистецтво надало будівництво метрополітену в Києві та Харкові. В оздобленні його станцій широко використовували тематичні і декоративні скульптурні панно, барельєфи, часто в поєднанні з живописом, керамікою (станція «Мінська», станція «Золоті ворота» (В. Федько, Г. Корінь); станція «Оболонь», (П. Ганжа); усі – Київ; станція «Київська» і «Студентська» у Харкові (П. Ганжа, Н. Чернова; усі – 1980) [29].

У 1970–90-х рр. монументально-декоративне мистецтво у Києві збагатилося новими роботами, зокрема оформлення приміщень НБУВ (плафон «Біль землі», В. Пасивенко, В. Прядка; гобелен, М. і І. Литовченки, 1989), Національний палац мистецтв «Україна» (керамічний рельєф «Золотоверхий Київ», О. Олійник, В. Прядка; гобелени «Історичні столиці України», О. Владимірова, Н. Литовченко, В. Прядка, 1996); Національного музею історії України, Музею історії міста Києва; а також Черкаського краєзнавчого музею (тематичні гобелени, І. Литовченко, О. Владимірова, В. Прядка); Будинків культури (м. Біла Церква Київської обл., 1980; м. Кременчук Полтавської обл., смт Калита Київ. обл., вітражі з литого скла, В. Задорожний, 1977).

Слід наголосити, що відновлення незалежності України 1991 зумовило появу нових за змістом монументально-декоративних творів, серед яких –

пам'ятники діячам козацької доби, меморіальні дошки в пам'ять борців за волю України, пам'ятні знаки, присвячені голодомору 1932–33 років, на місцях поховань вояків УСС, УПА, жертв політичних репресій, загиблим під час антитерористичних операцій. У 1998–2000-і рр. відроджено сакральний живопис в архітектурі – Михайлівський Золотоверхий собор (В. Прядка, О. Владимірова, В. і О. Григорови, В. Пасивенко, Т. і Л. Дмитренки, Л. Тоцький, А. Гончар, О. Мельник), церква Миколи Притиска в Києві (М. Стороженко), Успенський собор (стінопис, Т. і Л. Дмитренки, О. Владимірова, В. Прядка, В. Пасивенко, А. Гончар, М. Стороженко, О. Григоров, 2007–2011 роки) [41].

Підкреслюючи вищевказане, варто підсумувати: декоративне мистецтво в усій його різноманітності й багатогранності відіграє велику роль в системі духовної і матеріальної культури, формуванні художнього та предметного середовища. В українському декоративному мистецтві відчутна тенденція формування локальних мистецьких традицій, активні взаємоконтакти та взаємовпливи українського мистецтва із західноєвропейською та східною мистецькими традиціями, органічне входження української культури у світовий художній процес.

1.2. Виникнення та розвиток зооморфних мотивів в українському декоративному мистецтві.

Мотив (фр. «motif» – рухливий) – складова частина композиції, що постійно використовується у декоративному творі, наприклад, у розписі, вишивці, килимарстві. Мотив це найхарактерніша частина орнаменту, яка повторюється. Він може визначатися формою елементів, знаків, конкретизованих зображень, що утворюють орнамент, або особливостями побудови – пропорціями, ритмом, типом симетрії. Це повторювана ідея, шаблон, малюнок або тема [13].

Варто зазначити, що декоративне мистецтво використовує мотиви або елементи, почерпнуті з фауни, флори, підказані контурами геометричних фігур або навколишніх предметів. Митець відбирає ці мотиви відповідно до певної декоративної системи і розподіляє декор залежно від поверхні, яка повинна бути прикрашена та бажаного ефекту.

Історія декоративного мистецтва показує, що мотиви природи — перетворений тваринний та рослинний світ, ми знаходимо у різних видах декоративного мистецтва. При цьому мотиви природи в залежності від національних традицій, особливостей розвитку виробництва, естетичних і художніх поглядів, що склалися, можуть сильно змінюватися.

За твердженнями мистецтвознавців, структуроутворюючі принципи мотиву у орнаменті тісно пов'язані з поняттям композиції як замкненої структури, з фіксованими, пов'язаними єдністю змісту компонентами, а, отже, із загальною структурою всього орнаменту та із системою зв'язків, що його формує.

На відміну від мотиву, сюжет – поняття дещо ширше і може складатися з кількох мотивів, особливо в складних композиціях. Якщо виходити з того, що набір найпростіших геометричних елементів обмежений, то розмаїття орнаментальних форм, яке зустрічається в археологічних та етнографічних

матеріалах, можна пояснити, головним чином, різним характером зв'язку між цими елементами. Знаки та елементи є поняттями вужчими, ніж мотив, і входять до мотиву як складові частини. Частіше ці поняття використовують при дослідженні символіки окремих орнаментальних мотивів, аніж структури орнаменту загалом.

В симетричному орнаменті мотив розміщується однаково зліва і справа, асиметричний – не виглядає однаковим відносно лінії симетрії. Вісь симетрії – уявна лінія, що розділяє фігуру на дві дзеркально рівні частини. За кількістю осей симетрії фігури бувають: з однією віссю симетрії, з двома, з чотирма, а в колі взагалі нескінченна кількість осей симетрії [20].

Найпоширеніша – дзеркальна симетрія мотивів, коли предмет можна розділити на дві половини так, щоб одна половина повторювала другу, це й буде дзеркальна симетрія. Витинанка – найпростіший приклад дзеркальної симетрії.

Ритмом в орнаментальній композиції називають закономірність чергування і повтору мотивів, фігур і інтервалів між ними. Ритм – головна властивість будь-якої орнаментальної композиції, мотиву. Характерною рисою орнаменту є ритмічний повтор мотивів і елементів цих мотивів, їх нахили та повороти. Ритм створює рух і динаміку в орнаменті, задає рух мотивам, від простого до складного, від меншого до більшого.

Лінійні орнаменти – це орнаменти в смугі з вертикальним або горизонтальним чергуванням мотиву. Раппортний орнамент – мотив, який повторюється і по вертикалі і по горизонталі, це орнамент нескінченний у всіх напрямках. Рапорт це елемент орнаменту, його головний мотив. Замкнутий орнамент komponується в прямокутник, квадрат, коло. Мотив в ньому або не повторюється, або повторюється з поворотом на площині [37].

На думку мистецтвознавця Т. Романець: «перш ніж починати пошук ідеологічних коренів тих чи інших мотивів, треба з'ясувати час їх появи в тій чи іншій галузі мистецтва та безпосереднє джерело наслідування» [12].

На відміну від мотиву, сюжет – від фр. «sujet» – буквально-предмет, це основна сторона форми (і тим самим стилю) твору у відповідності до змісту. У декоративному мистецтві – предмет зображення, певна ідея, ситуація, зображена у творі і яка часто позначається у його назві.

У більш широкому значенні під сюжетом в образотворчому мистецтві розуміють будь-який об'єкт живої природи чи предметного світу, взятий для зображення, зокрема одиничний предмет. Нерідко сюжет замінює поняття мотив, покладений основою твору (особливо пейзажу).

Слід наголосити, що орнамент може бути статичним або динамічним (нерівномірний ритм). Виділяють, залежно від мотиву, орнаменту рослинний, геометричний, зооморфний, антропоморфний, комбінований.

Розглянемо зооморфні мотиви. Зооморфні мотиви – декор, побудований на повторенні зображень тварин (реальних і фантастичних), найчастіше стилізованих. Іноді таке оформлення називають «тваринним» або «звіриним».

У вишивках зооморфних (тваринних) орнаментів зображуються: кінь, заєць, риба, жаба; з птахів – півень, сова, голуб, зозуля; з комах – муха, метелик, павук, летючі жуки. В багатьох випадках зооморфні орнаменти є своєрідним, властивим саме цій вишивальниці, зображенням, в якому відбивається її індивідуальне бачення узору. У подібних орнаментах виступають у різноманітних часто химерних сплетеннях (однак із збереженням традиційних вимог до композиції) заячі та вовчі зуби, волове око, коропова луска, баранячі роги тощо [16].

Варто вказати, що зображення тварин відоме ще з палеоліту. Дуже популярним цей сюжет був і в більш пізні часи. Відомі роботи шумерських, старосередземноморських, давньогрецьких та інших художників, виконаних з великою майстерністю і вважаються справжніми шедеврами стародавнього мистецтва.

Одним з найяскравіших варіантів звіриного орнаменту минулого є скіфський, появу якого відносять до I століття до н. е. Зображення тварин

зустрічаються на скіфських і сарматських ювелірних виробках, зброї, кінської зброї. Вважається, що на розвиток «звіриного стилю» в культурі цих народностей великий вплив мало мистецтво древніх племен Передньої і Центральної Азії.

Приблизно з IV ст до н.е. скіфський малюнок з подібним мотивом починає нагадувати і давньогрецькі варіанти зооморфних зображень.

З середини I тис. до н.е. зображення тварин стає декоративним. При цьому малюнки набувають геометричну орнаментальність, більш точну і складну. З тіл тварин створюються завитки і переплетення. У цей період тварини постають в основному як втілення того чи іншого божества [39].

Наприклад, скіфська богиня перемоги Вертрагна перетворюється в малюнках древніх художників в білого коня. У ряді музеїв України знаходиться величезна кількість блях із зображенням тварин, що згорнулися в кільце. Вже до IV-III ст. до н.е. зооморфний скіфський орнамент стає більш реалістичним і натуралістичним. Історики пов'язують це, перш за все, саме з грецьким впливом.

Відмітимо, що популярними стають різного роду жанрові сцени, пов'язані з героїчним епосом. Відомо, що у всіх індоіранських народів, в тому числі і у скіфів, поширеним було уявлення про те, що частина може служити вираженням цілого, тому в орнаментах часто використовуються тільки окремі частини тварин. Наприклад, птах в мотиві – це одна лише голова, кіготь або дзьоб. Пізніше стародавні майстри починають з'єднувати елементи окремих тварин різного виду в одному звірові.

Так, в орнаменті з'являються фантастичні істоти. У скіфів, наприклад, дуже популярним було зображення бараноптиці, а також бараногріфона (птах, кінь, баран).

Аналогією абстрактного тваринного орнаменту є тератологічний (від лат. *teratologium* – наука, яка вивчає вади тварин, людей і рослин; грецькою «teras» – потвора). На відміну від простого зооморфного стилю, тератологічний орнамент наповнений фантастичним зображенням людської фігури в поєднанні з

тваринними й рослинними формами: казкові чудовиська, химери, дракони.

Наприклад: грифон (крилатий лев) – уособлення зіркості й пильності; жар-птиця – посланниця денного світла, символ розквіту весни; симаргл (крилатий пес) – охоронець райського Дерева Життя; алконост – райська діва-птах, що приносить щастя; фенікс – чарівний птах, що воскресає з попелу і відроджуються молодим; єдиноріг – міфічна істота у вигляді коня із рогом, що символізує добродішність [35].

Звичайно, для того, щоб з'єднати частини тварин гармонійно, та ще й в пластичному відображенні, потрібно проявляти воістину незвичайний талант.

Власне, образ грифона з'явився у скіфів, що проживали на території сучасної України, під впливом мистецтва Малої Азії.

Зрозуміло, вважати, що все мистецтво скіфського орнаменту було повністю запозичено з інших культур, було б абсолютно неправильним. Його своєрідність наочно доведено знахідками, зробленими в Більському городищі, що на території сучасної Полтавщини, одному з найбільших археологічних пам'яток Європи. Більш того, орнаментальне мистецтво древніх скіфів справило величезний вплив на культуру.

Розквіт тваринного жанру на території України був в епоху трипільської культури. Вироби з глини стали дзеркалом життя тих часів. Завдяки старовинним посудинам ми можемо подивитися на світ очима людей трипілля, побачити релігійні знаки та відображення природних явищ.

Зауважимо, що в українських зооморфних орнаментах використовується як реалістичне, так і стилізоване або міфічне зображення птахів, риб, свійських та диких тварин. Ці мотиви майстри у великій кількості застосовують у декоративному розписі, витинанках, писанках і кераміці, вишивці, валянні, ткацтві та різьбленні.

Залежно від виду мистецтва та регіону, кожне зображення тварин і птахів від самого початку мало своє значення й символіку. Наприклад: соловей – символ

весни й парубоцького життя; оленя порівнюють із Сонцем, а його роги з промінням; лев символізує гордість, могутність і велич; корова й кінь – добробут і спокій; змія – символ родючості, вона є берегинею підземного світу; півень – провісник нового дня, стихія вогню; павич – птах родинного щастя; кицька – це лагідність і ніжність, а собака – надія та спокій; ведмідь – сила; орел уособлює мудрість, а лелека несе щастя продовження роду; зозуля – символ вдови або незаміжньої жінки [34].

Протягом століть безпосередній зміст символічних зображень орнаментики народного мистецтва поступово стирався. Тому орнаментальні форми і їх значення дійшли до наших часів дещо трансформованими.

В Україні як і в багатьох країнах світу велике зацікавлення викликають глиняні вироби з фігурними рисами, зокрема зооморфними, які упродовж тривалого періоду виконували ритуальну, обрядову, а згодом і декоративну функцію.

Це пов'язано з тим, що зооморфний посуд, як і статуетки, у давні часи вважали культовими предметами, а тому їх знаходили на місцях поховань або святилищ. Згідно з тодішніми традиціями такий посуд здебільшого розбивали, через що ці вироби рідко бачимо цілими.

Цінну інформацію дають археологічні матеріали з епох міді, бронзи й заліза, адже такі глиняні вироби з цих часів характеризуються різним ступенем стилізації та прикрашення. Так, періодом культури Трипілля-Кукутені датуються амфори з образом Богині-корови (з жіночим тілом та рогатою головою), зооморфні чаші та посудини з двома головами бовинів тощо. Вважають, що в Україну, зокрема на Поділля вироби з зоо- та антропоморфними рисами завезли з Бессарабії, де вони були дуже поширеними [42]

Появу в XVII столітті в Україні посуду у вигляді тварин і птахів О. Чарновський [43] пов'язував з війною 1648-1654 рр. і приєднанням до Росії, оскільки на той час там уже були предмети з ліпними елементами, зокрема

рукомийники у вигляді тварин. Поширення таких декоративних тенденцій Л. Логвинська і О. Тищенко вбачали у тому, що, наприклад, гончарі Опішного у XVIII ст. створювали куманці та інші фігурні посудини на кшталт російських квасників того часу [Логвинська Л., Тищенко О. Майоліка. Київ: Мистецтво, 1966., с. 86].

Науковець О. Данченко зазначала, що згодом такий посуд став дуже популярним і упродовж XVIII - до початку XX ст. його створювали майже в усіх осередках гончарства та гутництва в Україні [44, с. 76].

У виготовленні та оздобленні зооморфних виробів майстри здебільшого послуговувалися кількома техніками: формування на гончарному крузі, ліплення, риткування, штампування, гладження, розпис ангобами, часткове або суцільне поливання тощо. Так, тулуб тварини ліпили або точили у вигляді циліндра (горизонтальне положення), рідше – глечика з кулястим корпусом (йдеться про вертикальне положення тварини – на двох задніх лапах), далі доліплювали голову, лапи, хвіст.

Отже, скульптурно обробляли передусім верхню й нижню частини, а отвір частіше поміщали на голові, інколи — на тулубі посередині. Коли йдеться про фігури птахів, то місце для отвору зазвичай було на хвості, лише інколи на їхній голові — для вливання, а виливали через відкритий дзьоб.

Активна зміна обрядової функції таких виробів на декоративну в Україні почалася десь з середини XX ст., коли вони набували ознак скульптури, тобто ставали предметами інтер'єру. Водночас упродовж досить тривалого часу спостерігаємо дуалізм утилітарності й декоративності, що по-своєму підкреслювало функціональну виразність цих предметів та оригінальність композиційного вирішення. З часом посуд з зооморфними ознаками цілком втратив своє практичне застосування в побуті.

Розглянемо детальніше керамічні вироби – невід'ємну частину будь-якої розвиненої неолітичної культури осілих хліборобів. Кераміка до того ж є

найбільш масовий матеріал, що знаходяться при археологічних розкопках неолітичних поселень на території сучасної України, і тому саме її специфіка використовується археологами для виділення культур і їх варіантів.

На думку багатьох фахівців, орнамент керамічного посуду в більшій мірі, ніж інші особливості, пов'язаний з етнічними традиціями [13].

Але порівняно стійкий комплекс рис, що характеризують локальні спільноти неолітичного населення, може бути більш-менш чітко простежено не лише в орнаменті. Археологи приділяють значну увагу також формам судин, технологічним прийомам їх виготовлення і випалу, тощо.

Глина або суміші глини з додатками — давній матеріал декоративно-ужиткового мистецтва. Після надання потрібної форми і опалювання набуває довготривалості, іменується керамікою. Кераміка та черепки керамічних виробів слугують головним матеріалом вивчення археології поряд з іншими (Трипільська культура в Україні, давньогрецька та ін.)

Посуд, який традиційно використовували українські господині, виготовляли вручну та прикрашали різними амулетами та символами. Тваринні теракоти (кераміка з кольорової глини) були предметами сакральної практики.

Слід вказати, що у трипільській культурі ідея Богині-Птахи та Богині-Корови поєдналася. Вони широко використовувались для прикраси домашніх вівтарів як опора Великої Богині-матері.

Деякі фігури птахів - брязкальця - використовувались як ритуальні предмети для відлякування нечистої сили. Інші фігури тварин вважались посередниками між світами.

Однак, вже у середньовічні часи ці зображення, поширені серед багатьох народів, втратили своє первісне магічне та сакральне значення і придбали утилітарні якості — ігровий інвентар чи декоративне мистецтво.

Вивчення народної символіки (в тому числі і зооморфної) для мистецтва, історії та етнографії є важливим джерелом розуміння духовного життя народу, а

через нього і усвідомлення рушійних сил багатьох історичних подій. Зображені зооморфні орнаменти не просто малюнки, а змістовні знаки-символи, що впродовж часів зазнавали змін та перетворень. Художня мова орнаментів така ж багата, як і мова народної поетичної творчості. В орнаментальних знаках можна вбачати своєрідну прамову, читати у писанках, розписах кераміки і вишиваних текстах про важливі події суспільного життя [7].

Елементами орнаменту, зокрема у ткацтві і вишивці, є й деякі частини тварин і птахів, наприклад, хвіст, лапки, кігтики, око птаха і таке ін. Загалом найбільш стійко зберігся у творчості народу мотив птаха.

Розглянемо детльніше зооморфні мотиви на стародавніх вишиваних рушниках, на яких часто зустрічаються образи птахів: голуба, зозулі, пави, сокола, ластівки, соловейка. Цікавість до птахів існує з погляду етнокультурних традицій. Надзвичайно багато обрядів, легенд, пісень, що свідчать про ставлення до них.

Вважалося, що птахи допомагають убитвах, хліборобській праці, мисливстві, родинному житті. Птах символізує людську душу. За повір'ям душа прилітає пташкою до новонародженої дитини і відлітає коли людина помирає. Птахи поєднують земне і небесне. Вони мають багатоспільного з сонцем. Коли восени сонце спадає, вони відлітають у вирій. Навесні, коли сонце зростає, – повертаються з вирію.

Також зооморфні мотиви можна знайти на писанках, особливо у гуцулів Карпат. Олені, барани, коні, птахи та риби зображувались у стилізованому стилі. Деякі із зображених диких тварин були символами сонця та древніх богів. Чайка зазначає, що писанки, прикрашені зображеннями домашніх тварин, часто відносять до Берегині, і в цих випадках вони вважають, що вони впливають на потомство худоби.

Нижче наведемо короткі описи багатьох зооморфних мотивів та символів, популярних на території сучасної України.

Олень і кінь – це сонячні символи, і їх можна знайти на писанках з Гуцульщини. У давньоукраїнській міфології вважалося, що сонце залишається під землею вночі, а олень щоранку виносить його на небо на своїх рогах. Через дар небесного вогню олень вважався благодійним і пов'язаний із розвитком фермерства, торгівлі та навичок. Олені несли сонце на захід, до країни смерті. Це призвело до переконання, що олень несе душі померлих у потойбічний світ. У пізніші часи ці вірування переносились і на коней. Барани – символи лідерства, сили, гідності та наполегливості. Баран – популярний мотив і в українській кераміці.

Варто вказати, що птахи були провісниками весни, і їх часто зображували на писанках. Деякі давні вірування пов'язували давнього бога сонця з птахами, і, як говорили, його відбитки рук були схожі на пташиний кіготь. Цікаво, що зображували птахів, які сидять, не літаючи, на писанках (за винятком ластівок, яких завжди показують у польоті). У той час як більшість тварин зображуються на писанках лише за їх найхарактернішими рисами, диких птахів зображували цілими та у вигляді профілю. Курей іноді зображують цілими на писанках, качок і гусей майже ніколи. Зазвичай вони представлені ногами або, рідше, шиями.

Рибний мотив порівняно часто зустрічається в традиційних в Карпатах районах, де найчастіше зустрічаються зооморфні мотиви. Це древній символ життя, здоров'я та родючості. Язичницькі культури асоціювали рибу з пильністю. Риба часто зустрічається в українських народних казках; у багатьох історіях риба допомагає герою в його пошуках. На сьогодні риба набула християнського значення, оскільки в християнській традиції риба є символом Христа. Традиційні рибні мотиви, знайдені на українських народних писанках, є досить простими, витягнутими істотами. Можуть бути сліди очей, плавники, хвіст. Вони можуть мати деякі плями або смуги.

Павучки – мотив, який дуже часто зустрічається на писанках і в українському народному мистецтві загалом. Павукові мотиви, як правило, мають

відцентрову або складну мережеподібну композицію, що нагадує контур павука та його павутини або свастики.

Також, зооморфні мотиви застосовувались в орнаментиці Царських врат українських іконостасів в XVII–XVIII століттях.

Серед численних варіантів художнього оформлення врат найзагадковішими за символічним змістом можна вважати композиції із зооморфними мотивами, інтегрованими в рослинний декор. Відомі різьблені зображення тварин та їх фрагментів на царських вратах українських іконостасів XVII-середини XVIII ст. Репертуар цих мотивів не був широким і складався з фігур левів, аспідів, дельфінів, орлів, голубів, а також узагальненого образу птахів. Донині збереглося не багато царських врат, у декорі яких можна спостерігати зооморфні зображення, ще менше таких, де птахи і звірі містяться одночасно.

Відомі пам'ятки свідчать, що схема розподілення таких образів була усталеною: леви, аспіди і дельфіни завжди розташовувалися в нижній частині врат, птахи – у верхній, у рідкісних випадках - у центрі стулок. Ці образи розміщувалися зазвичай парами, по одному на кожній стулці, в профіль, дзеркально відображеними. Зі вишкіреної пащі звірів або їх личин виростала виноградна лоза. Найчастіше зустрічається Лев з виноградною гілкою. Дуалістична символіка лева надає можливості для двох імовірних напрямів інтерпретацій: убачати в ньому образ Христа або диявола.

Також як вид зооморфного мистецтва можна відзначити вироби з міді. На мідному посуді та зброї зустрічаються зображення орла, сови, голуба, співучих, декоративних і екзотичних птахів, півня, курки, качки, чаплі тощо. Серед різних візерунків є стилізовані зображення коней, метеликів, риб, равликів, черв'яків, павуків та ін.

Одже, як висновок зазначимо, що в українському декоративному мистецтві в типологічному ряду орнаментальних мотивів присутні зооморфні зображення -

повні, частинні й стилізовані. Крім зображень, на предметах антропоморфні елементи часом присутні також як риси самих предметів. Зображення мотивів, як відомо, залежить від матеріалу, техніки виконання і функціонального призначення речей. У вишивці рушників і головних накидок мотиви виконувалися кольоровими, повними і стилізованими; у ткацтві — у вигляді часткових елементів; на мідному посуді — фігуративними, лінійно карбованими; на інших хатніх предметах — силуетно, реалістичними і стилізованими.

1.3. Використання традиційних зооморфних мотивів в декоративному мистецтві Полтавщини

Полтавський край по праву пишається своїм декоративним мистецтвом, що покликане прикрасити побут людини, зробити красивішим світ. Декоративне мистецтво стало окрасою культури, несучи теплий подих затишної оселі, виблискуючи кольоровими поливами, різнобарвними стрічками, вражаючи варіантністю зооморфних форм, фактурністю та природністю барв візерунків.

Унікальним осередком керамічного виробництва в Україні з власним творчим обличчям і неповторним історично сформованим асортиментом ужиткових та декоративних виробів є Опішня. Ще наприкінці XIX століття до творів місцевих гончарів почав пильно придивлятися весь світ. Їхні зооморфні вироби знайшли своїх шанувальників-колекціонерів [45].

Відомі випадки, коли посуд у опішнянських гончарів забирали ще теплим прямо з горна. На початку XX століття російський консул у Лондоні повідомляв Зіньківській повітовій земській управі про велику популярність опішнянської кераміки в Англії й буквально благав збільшити її постачання на європейські ринки.

Найбільші музеї Російської імперії, країн Європи та Америки відряджали спеціальні експедиції до Опішні з метою формування власних колекцій. У 1894 році в Опішні було відкрито першу в Лівобережній Україні земську зразкову гончарну майстерню, що стала до сьогодні єдиним осередком розвитку гончарного шкільництва в Україні. Особливою є керамічна скульптура малих форм – вироби, зліплені із гончарних деталей, та розписані чи оздоблені фактурним ліпним декором і кольоровими поливами. Багато уваги надається декоруванню виробів. Опішнянська кераміка приваблює композиційною яскравістю, різноманіттям форм, технічними прийомами, різнобарв'ям орнаментів, витонченістю і багатством кольорових співвідношень.

Серед гончарів були як чоловіки так і жінки, розписом більше займалися жінки- малювальниці. Одними з гайбільш знаних сьогодні гончарів є Михайло Китриш, Василь Омеляненко, династія Пошивайлів. Майстерня іграшки Ганни Діденко [46].

Творчість Василя Омеляненка – визначне явище українського мистецтва. Роботи художника є класичними зразками сучасної народної кераміки. Від початку своєї творчості майстер віддає перевагу декоративній зооморфній скульптурі: виготовляє традиційний для гончарства Опішні посуд у вигляді левів, биків, баранів, козлів. Жоден з виробів майстра не схожий на інші. Його тварини лагідні, добродушні, позбавлені звіриної сутності.

Роботи Василя Омеляненка давно стали класикою гончарного мистецтва. Його почерк у зооморфній полив'яній скульптурі – унікальний. Гончарну глину майсер вперше взяв у руки, коли йому було 9 років. Про те, що з неї можна ліпити свищики, дізнався від дядька.

«Глина в мене, як перший друг у всьому. Коли на душі гарно — до глини, і коли погано — теж до глини. Робота з нею допомагає. Роблю, що на серце лягає. І ніби з дітьми своїми розмовляю. І відчуваю, що живий», — відповідав скульптор на запитання про секрет творчого довголіття. Василь Онуфрійович — фахівець з міні-форм полив'яних скульптур (від 30 см до 1 м в довжину) [45]. Водночас виготовляв і великі паркові скульптури. Одна з них — двоголовий лев, що символізує силу, мужність і великодушність, установлена на території Національного музею-заповідника в Опішні. Він уперше в історії українського народного гончарства звернувся до теми монументальної керамічної скульптури, виготовивши величезного «Лева при двох головах». Для його творення автору довелося розробляти оригінальний внутрішній каркас, вирішувати проблеми роботи із шамотом, висушування кераміки просто неба та випалювання великих за розміром робіт. Подолавши всі труднощі, майстер створив унікальний твір — своєрідний оберіг українських земель — від Карпат до Дону, від Полісся до

Чорного й Азовського морів, за що отримав другу премію Симпозіуму гончарства [45].

Ще одним визначним гончарем був Іван Архіпович Білик – український народний майстер кераміки. Він народився 26 листопада 1910 року в Опішні. З малих років навчався у батьків спеціальності гончаря, водночас навчався у школі. Упродовж 1923–1924 років відвідував Опішнянський гончарський навчально-показовий пункт. Далі гончарства продовжив навчатися у свого дядька, відомого хижняківського гончаря Якова Пічки. З 1929 року працював на заводі «Художній керамік». На цьому підприємстві трудився аж до 1984 року. Освіту майстер здобув у керамічній школі при Опішнянському керамічному заводі.

Іван Білик, працюючи на підприємстві, опанував своє ремесло гончаря на відмінно. Виготовляв різну продукцію, але більше всього — традиційні посудини у вигляді тварин і звірів, зокрема: «Лев», «їжачок», «Баран», «Світлоносний кінь», «Лев, що співає», «Лев на чатах», «Космічні леви» та інші.

Його роботи викликають інтерес і створенні зі скрупульознішою пластичною характеристикою у подачі фігур птахів і тварин. Білик майстерно застосовував чудернацькі наліпки (розетки, закрути та спіралі), варіативністю підставки, хвоста й тулуба [22].

Твори майстра зберігаються у Національному музеї заповіднику гончарства в Опішному, заповіднику-музеї М.В. Гоголя в Гоголевому, Лубенській галереї образотворчого мистецтва, а також в Державному музеї народного українського мистецтва, музеї етнографії та художнього промислу Національної АН України, Полтавському краєзнавчому музеї, музеї етнографії в Петербурзі та інших. Остання персональна виставка його робіт була представлена в Державному музеї Українського народно-декоративного мистецтва, який знаходиться на території Києво-Печерської Лаври. Стихією Івана Білика була скульптура малих зооморфних форм - леви, барани, коники. Також виготовляв вази з рельєфним орнаментом та декоративні тарелі.

Слід наголосити, що здавна відоме в Опішні і виробництво керамічної скульптури малих форм. Колись фігурки, що зображували жінок, птахів, домашніх тварин, належали до культових предметів. Згодом вони втратили магічне значення і побутували як дитячі забавки-свищики або як узагальнені, дещо сатиричні зображення соціальних типів: урядовця, пані, селянина, козака тощо. Визначними майстрами малої пластики в минулому були Василь Поросний, Федір Чирвенко. У наш час прекрасну скульптуру малих форм, яка виконує в основному роль характерних сувенірів, створюють заслужений майстер народної творчості Олександра Селюченко, Настя Білик-Пошивайло, Вячеслав Білик та Остап Ночовник [45].

В аспекті нашого дослідження варто згадати Остапа Семеновича Ночовника (1853 -1913) – українського майстра народної керамічної скульптури. Він жив і працював у селі Міських Млинах (тепер Полтавський район Полтавської області), виготовляв фігурний посуд у вигляді півнів, левів, баранів, а також люльки, свічники, курильниці, оздоблені ліпним на насікуваним орнаментом, найчастіше рослинного характеру. Роботи майстра зберігаються в музеях Полтави, Києва, Санкт-Петербурга, Парижа, Відня.

За твердженням науковців, близько 1 тис. гончарних майстрів — такою була Опішня на Полтавщині наприкінці XIX ст. Тепер традиції предків продовжує всього десяток. Щоб зберегти самобутній промисел, гончарна столиця України звертає на шлях інновацій [9].

На сьогоднішній день в Опішні продовжують виробляти мальований керамічний посуд – глечики, макітри, вази, куманці, барильця, тарелі. Вони мають головним чином практичне побутове призначення, а також використовуються як окраса житла. Розписують такий посуд типовою для Полтавщини орнаментикою рослинного характеру, мотиви якої можна бачити на знаменитих полтавських килимах та рушниках. Чудовими майстрами розпису в Опішні зарекомендували себе Марія Каша, Зінаїда Линник, Мотря Назарчук та

ін. Над створенням форм для мальованого посуду плідно й успішно працюють Григорій Тягно, Гаврило Пошивайло, Трохим Демченко. Форми опішнянського посуду м'яко округлені, мають спокійний силует, гарні пропорції.

Ще одним зі справжніх фанатів гончарної справи Опішні є Олександр Шкурпела – учень знаного гончара Трохима Демченка й чаклує над глиною вже понад 30 років. Відточував майстерність Олександр Петрович на заводі «Художній керамік», а коли той розпався, почав працювати в парі з сином Анатолієм. Вироби, виготовлені на гончарному крузі, оздоблюють ліпленням традиційного опішнянського орнаменту — в результаті від них неможливо відвести очі. А колір їх, пояснює Шкурпела-старший, залежить від того, де виріб стояв у печі. От, скажімо, кришка на супниці з перепадами кольору, як хліб, з одного боку «підпеклася» дужче, а з іншого - менше. Тобто колір виробів батька й сина — то вже фантазія вогню: як останній захоче, так кераміку й «підфарбує» [42].

У ХХІ ст. у дворі Шкурпел глина «дозріває» приблизно два роки. Цього достатньо, щоб зробити і практичні предмети побуту, і вражаючі взірці мистецтва. На горіщі будинку Шкурпел — музейна кімната із справжніми шедеврами, схожа на керамічний зоопарк. Також, їжа, приготована в глиняному посуді, набагато смачніша, ніж у будь-якому іншому. Винороби замовляють в Опішні спеціальні посудини й отримують призові місця за вино, виготовлене в них. Наслідуючи традиції, Шкурпели перетворили гончарство на сімейне ремесло. Олександр ліпить, гончарує. Світлана розписує, обкладає декором. Двоє з п'яти синів також сідають за гончарний круг.

Міцно увійшовши в побут, зооморфна кераміка стала матеріальним літописцем історії розвитку українських традицій та невід'ємною частиною інтер'єру та декору сучасної української родини. Глечик свіжого молока, миска з борщем, горщик запашної печені, натхненний різноманітною українською

фауною, миттєво переносять усіх, хто сидить за обіднім столом, у казку про чудозвірів [40].

Кожна робота розкриває і звеличує українські традиції та побут, зооморфна кераміка є відображенням багатокультурних явищ народу. Це одвічна історія життя. Це жива душа, зачарована глиною.

Загалом, Полтавщину неможливо уявити без народного мистецтва та художніх промислів. З покоління в покоління килимарі, вишивальниці, гончарі, різьбярі передавали своє вміння, техніку й майстерність, а також характерні для Полтавського краю квіткові візерунки й зооморфні орнаменти, створюючи неповторний оригінальний стиль.

У першій половині XIX ст. ткацтво на Полтавщині набрало промислового характеру. Діяли суконні фабрики в Хомутці, Яготині, Карлівці, парусинова фабрика О. Паульсона Лохвицького повіту, полотняна О. Попова - у Решетилівці. У Миргороді, Смілому Роменського повіту виробляли художню декоративну набійку й тканини для оздоблення парадних кімнат поміщицьких палаців і будинків, для обклеювання стін і оббивки м'яких меблів [15].

Як Опішня славиться своїми гончарними виробами, так Решетилівка – килимами. Килим – то прекрасний витвір невтомних людських рук. Він завжди доречний і в селянській оселі, і в палаці чи представництві ООН. Решетилівські майстри дбайливо зберігають традиції народного килимарства Полтавщини, що завжди відзначались вишуканим колоритом та надзвичайним багатством рослинних орнаментів. Їх вироби користуються високим попитом, прикрашають музейні та виставкові експозиції. У XIX ст. Решетилівка була визначним осередком народних промислів і вже у 1905 р. земство і губернатор засновують тут артіль з вишивання та килимарства. Сьогодні решетилівські майстри виготовляють унікальні килими-гобелени ручної роботи, знамениті полтавсько-решетилівські рушники, національні жіночі й чоловічі сорочки з витонченою ручною вишивкою, плахти, скатертини, покривала, доріжки відомі в усьому світі.

Творчість решетилівських майстрів високо оцінена державою, двоє – народний художник України Леонід Самійлович Товстуха та заслужений майстер народної творчості Надія Нестерівна Бабенко в 1986р. стали лауреатами Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка. Килими та унікальна вишивка решетилівських майстринь у 20-х роках ХХ ст. приносять селищу світову славу. У 1923—1925 рр. роботи решетилівських майстринь були представлені на виставках українського мистецтва у Парижі, Мюнхені, Марселі, Брюсселі, де вони отримали не одну нагороду.

В килимах майстри у великій кількості використовували як і більш реалістичне, так і стилізоване або міфічне зображення птахів, рідше- свійських та диких тварин, риб.

Характерним для вишивки Полтавщини було шиття білими або пофарбованими природними барвниками (дуб, вільха тощо) нитками, переважно геометричних й рослинно-геометризованих узорів, також часто зустрічаються зооморфні символи, найчастіше-птахи. Техніки, які використовували майстрині — настилування (лиштва) та вирізування, а для закріплення краю тканини служили такі види швів, як зубцювання і змережування. Тому сорочки й рушники виходили дуже ніжними та вишуканими, а розмаїття орнаментів додавало виробам особливої виразності. Із середини ХІХ ст. на Полтавщині з'являється мода на вишивку хрестиком. З того часу вишивка стає поліхромною (багатоколірною), виконаною хрестиком, півхрестиком і дрібним хрестиком, іноді грубою ниткою, що надавало їй рельєфності.

Поруч із реальними зображеннями птахів і тварин з'являлися абстрактні орнаменти, які поєднували в собі геометричні мотиви декору, а також окремі деталі птахів і тварин: крила, голови, дзьоб, лапи, кігті, хвіст. Кожна майстриня намагалася розповісти свою історію й донести особисті відчуття через орнаментальні візерунки.

Одяг Полтавщини має певні локальні відмінності: так званий полтавський тип сорочок, які образно символізують квітучу землю степової України. Полтавські сорочки вирізняються широкими рукавами із зібраними в один або кілька рядків складочками - пухликами [47].

Як підсумок зазначимо, що декоративне мистецтво можна розглядати як мистецтво достатку, розкоші. Традиційне декоративне мистецтво Полтавщини розвивалося у двох основних напрямках-домашнє художнє ремесло й організовані художні промисли, пов'язані з ринком. Вони йшли паралельно, тісно переплітаючись між собою і взаємозбагачуючись, кожна історична епоха вносила свої зміни. Природні багатства Полтавщини, вигідне географічне і торгівельне положення сприяли розвитку домашніх ремесел та організації промислів. Також, твори традиційних декоративних мистецтв перебувають під впливом духовної наповненості часу, пов'язані як з матеріальною, так і духовною культурою, відповідають не тільки рівню економіки та техніки часу, а й духовному світосприйняттю людей, яким вони служать.

Висновки до першого розділу

Декоративне мистецтво охоплює сферу знань, естетичні погляди, смаки, звичаєво-обрядові аспекти, етичні переконання тощо. Це одна із частин народної художньої культури. Сьогодні декоративне мистецтво розглядається як важлива художня цінність, що виконує функції: пізнавальну, комунікативну, естетичну.

Українське декоративне мистецтво стало тією культурною галуззю, де видна еволюція художніх стильових напрямів – бароко, ренесансу, класицизму, модерну та їхній вплив на професійне декоративне мистецтво і народну творчість.

Слід наголосити, що умовно декоративне мистецтво можна поділити на таке, що безпосередньо пов'язане з архітектурою – монументально-декоративне, яке включає такі його різновиди, як вітраж, гобелен, архітектурно-художню кераміку та інші, а також декоративно-ужиткове, яке має свою специфічну образність, зумовлену призначенням і роллю в середовищі людини оформлювальне, театральнo-декораційне тощо

Для розвитку декоративного мистецтва потрібен був і певний рівень розвитку суспільства, так щоб виплести з лози виріб потрібно її заготовити, тобто відповідні матеріали і інструменти. Візерунок як би «прикладався» до предмета – і останній ставав гарнішим, ошатнішим. Він зберігав своє утилітарне походження, але тепер їм можна було милуватися. Такий предмет цінувався вже не лише через свою потрібність, але й за майстерність виконання оздоблення. В епоху рабовласництва отримало новий поштовх бажання людей прикрашати себе браслетами, кільцями, намистом [42].

Пізніше з'явилися прикраси для одягу, а потім і для житла. Розвинулося декоративне мистецтво там, де були для нього відповідні умови, а саме: де був потрібний матеріал (глина, дерево, камінь тощо).

Загалом, удожно-побутові вироби декоративно-ужиткового мистецтва

набули значного розвитку в усіх областях України. Особливо популярними стали такі художні осередки, як Опішня (художня кераміка) і Решетилівка (килимарство, ткацтво) в Полтавській області, Дігтярі (килимарство, рушники, плахтові тканини) в Чернігівській області, Петриківка (петриківський розпис) у Дніпровській області, Кролевець (кролевецькі рушники) в Сумській області, Бубнівка (центр традиційного гончарства) і Клембівка (художня вишивка) у Вінницькій області, Косів (килими, художні вироби з дерева, кераміка, шкіра) в Івано-Франківській області, Вижниця (вироби з дерева, оздоблені різьбленням та випалюванням) у Чернівецькій області.

Декоративне мистецтво в усій його різноманітності й багатогранності відіграє велику роль в системі духовної і матеріальної культури, формуванні художнього та предметного середовища. В українському декоративному мистецтві відчутна тенденція формування локальних мистецьких традицій, активні взаємодії та взаємовпливи українського мистецтва із західноєвропейською та східною мистецькими традиціями, органічне входження української культури у світовий художній процес.

Розглядаючи питання виникнення та розвитку зооморфних сюжетів та мотивів розберемо віщезазначені поняття. Мотив це найхарактерніша частина орнаменту, яка повторюється. Він може визначатися формою елементів, знаків, конкретизованих зображень, що утворюють орнамент, або особливостями побудови – пропорціями, ритмом, типом симетрії. Це повторювана ідея, шаблон, малюнок або тема.

Декоративне мистецтво використовує мотиви або елементи, почерпнуті з фауни, флори, підказані контурами геометричних фігур або навколишніх предметів. Митець відбирає ці мотиви відповідно до певної декоративної системи і розподіляє декор залежно від поверхні, яка повинна бути прикрашена та бажаного ефекту.

Історія декоративного мистецтва показує, що мотиви природи —

перетворений тваринний та рослинний світ, ми знаходимо у різних видах декоративного мистецтва. При цьому мотиви природи в залежності від національних традицій, особливостей розвитку виробництва, естетичних і художніх поглядів, що склалися, можуть сильно змінюватися.

На відміну від мотиву, сюжет – поняття дещо ширше і може складатися з кількох мотивів, особливо в складних композиціях.

У декоративному мистецтві –предмет зображення, певна ідея, ситуація, зображена у творі і яка часто позначається у його назві.

Зооморфні мотиви – декор, побудований на повторенні зображень тварин (реальних і фантастичних), найчастіше стилізованих. Іноді таке оформлення називають «тваринним» або «звіриним».

Зображення тварин відоме ще з палеоліту. Дуже популярним цей сюжет був і в більш пізні часи. Одним з найяскравіших варіантів звіриного орнаменту минулого є скіфський.

Протягом століть безпосередній зміст символічних зображень орнаментики народного мистецтва поступово стирався. Тому орнаментальні форми і їх значення дійшли до наших часів дещо трансформованими.

В Україні як і в багатьох країнах світу велике зацікавлення викликають глиняні вироби з фігурними рисами, зокрема зооморфними, які упродовж тривалого періоду виконували ритуальну, обрядову, а згодом і декоративну функцію. Це пов'язано з тим, що зооморфний посуд, як і статуетки, у давні часи вважали культовими предметами, а тому їх знаходили на місцях поховань або святилищ. Згідно з тодішніми традиціями такий посуд здебільшого розбивали, через що ці вироби рідко бачимо цілими.

У середньовічні часи ці зображення, поширені серед багатьох народів, втратили своє первісне магічне та сакральне значення і придбали утилітарні якості – ігровий інвентар чи декоративне мистецтво.

В українському декоративному мистецтві в типологічному ряду орнаментальних мотивів присутні зооморфні зображення — повні, частинні й стилізовані. Крім зображень, на предметах антропоморфні елементи часом присутні також як риси самих предметів. Зображення мотивів, залежить від матеріалу, техніки виконання і функціонального призначення речей. У вишивці рушників і головних накидок мотиви виконувалися кольоровими, повними і стилізованими; у ткацтві - у вигляді часткових елементів; на мідному посуді — фігуративними, лінійно карбованими; на інших хатніх предметах — силуетно, реалістичними і стилізованими.

В декоративному мистецтві полтавщини завжди активно застосовувались зооморфні мотиви. Загалом, полтавський край по праву пишається своїм декоративним мистецтвом, що покликане прикрасити побут людини, зробити красивішим світ. Зооморфні мотиви найчастіше зустрічаються в вишивці, килимарстві та кераміці. Унікальним осередком керамічного виробництва в Україні з власним творчим обличчям і неповторним історично сформованим асортиментом ужиткових та декоративних виробів є Опішня. Серед гончарів були як чоловіки так і жінки, розписом більше займалися жінки-малювальниці. Одними з гайбільш знаних сьогодні гончарів є Михайло Китриш, Василь Омеляненко, династія Пошивайлів. Майстерня іграшки Ганни Діденко. Не зважаючи на багатство історії українського декоративного мистецтва сучасна ситуація в народному мистецтві в усіх його проявах має не дуже гарну динаміку: лише в окремих осередках спостерігається передача досвіду від старшого до молодшого покоління, а більшість осередків занепадає, формоутворення та декорування виробів базується на способах, затверджених ще попередніми поколіннями майстрів.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗООМОРФНИХ МОТИВІВ У РІЗНИХ ВИДАХ УКРАЇНСЬКОГО ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Використання зооморфних мотивів в сучасному декоративному мистецтві

Декоративне мистецтво - галузь пластичних мистецтв, твори якої, поряд з архітектурою, художньо формують матеріальне середовище людини, вносячи в нього естетичне, ідейно-образне начало. Вирішуючи, як і архітектура, практичні та художні завдання, декоративне мистецтво належить одночасно до сфер створення матеріальних та духовних цінностей. Декоративне мистецтво поділяють на: монументально-декоративне - безпосередньо пов'язане з архітектурою (архітектурний декор, розписи, рельєфи, статуї, вітражі, мозаїки тощо) та декоративно-прикладне - створення художніх виробів головним чином для побуту-яке ми б розглянемо в даному питанні.

В останні десятиліття інтерес до дослідження зооморфних сюжетів в культурі та мистецтві постійно підвищується, що пов'язано із загальною тенденцією до розширення проблемного поля культурології, осмислення архаїчних основ культури та вивчення форм та способів культурної репрезентації у давнину та на сучасному етапі. Дослідження зооморфізму, як і осмислення самої фігури тварини в рамках сучасного культурологічного знання, найчастіше відбувається в руслі досліджень, присвячених вивченню знакових форм культури або висвітлюють проблематику іншого, залученість «нелюдського», «витісненого» у процес формування культурних норм і цінностей регуляції відносин людського суспільства та навколишнього світу. Звернення до зооморфних сюжетів обумовлено необхідністю культурологічного осмислення

ролі тварини в сучасному світосприйнятті, яке відображає систему взаємовідносин суспільства, що вже змінилася, з навколишнім середовищем і природним компонентом, включеним у простір мистецтва.

Зооморфні образи та мотиви у цьому відношенні виступають як точки концентрації культурних смислів, відображаючи складний та суперечливий характер цих взаємовідносин та торкаючись таких проблем сучасного суспільства як екологічна криза, глобалізація, необхідність гармонізації відносин з навколишнім світом та гуманного ставлення до тварин, технологізація та віртуалізація життя, зростання агресії та соціальної напруженості. Тваринний світ цікавий і сучасних біоетичних досліджень, які приписують тваринам статус суб'єкта моральних відносин, цим, вписуючи в простір людської моралі та етики.

Активне використання і дедалі більша популярність образів тварин в сучасному мистецтві загалом, та сучасному декоративному мистецтві в частному ставить завдання осмислення їхньої культурної значущості та ролі у сучасних практиках візуалізації.

Також, сучасне мистецтво активно використовує візуальні репрезентації тварин. Зооморфні образи в більшості випадків позбавляються семантичної глибини і трактуються як щось тривіальне, незначне, але здатне привертати увагу та розважати публіку.

Зооморфні образи та репрезентації у цьому відношенні виступають як точки концентрації культурних смислів, відображаючи складний та суперечливий характер цих взаємовідносин та торкаючись таких проблем сучасного суспільства як екологічна криза, глобалізація, необхідність гармонізації відносин з навколишнім світом та гуманного ставлення до тварин, технологізація та віртуалізація життя, зростання агресії та соціальної напруженості. Тваринний світ цікавий і сучасних біоетичних досліджень, які приписують тваринам статус суб'єкта моральних відносин, цим, вписуючи в простір людської моралі та етики.

А активне використання і дедалі більша популярність образів тварин у сучасному мистецтві ставить завдання осмислення їхньої культурної значущості та ролі у сучасних практиках візуалізації. Зооморфні образи в більшості випадків позбавляються семантичної глибини і трактуються як щось тривіальне, незначне, але здатне привертати увагу та розважати публіку. Сприйняття тварин виявляється опосередкованим екранною культурою та сучасними технологіями, які сприяють віртуалізації образу тварин. Популярна культура також тісно пов'язує зооморфні образи з дитячою та підлітковою культурою, де вони залучаються до процесу ідентифікації через асоціювання себе з тваринним персонажем.

Використання образів тварин в сучасному декоративному мистецтві обумовлено їх візуальною привабливістю, інтересом людини до світу дикої природи, особливою доброзичливістю зооморфних персонажів.

Часто фігура тварини втрачає свій прихований сенс і перетворюється лише на яскравий образ, симулякр, який сучасне масове мистецтво видозмінює на розсуд публіки

Зооморфні сюжети зараз зустрічаються в принтах одягу та речах побутового вжитку, інтер'єрах, живописі, іграшках та прикрасах. Зооморфна пластика активно використовується у сучасній кераміці, частіше декоративних речах, але і в неймовірної краси домашньому начинні: горщиках, глечиках, мисках, чашках. Унікальна, тепла й романтична- українська кераміка була, є і буде частиною культури, як елемент національної ідентичності та ресурс, що потребує уваги. Кераміка це один із популярних матеріалів, який дарує естетичну насолоду, створює затишок та робить будинок неповторним. Понад те, керамічні вироби добре гармонують у кожному інтер'єрі, а зооморфний сюжет додасть акцентну, сакральну «родзинку».

Також, у сучасному декоративному мистецтві активно використовують зооморні сюжети, елементи, де знаходять прояв міфологічні образи, засвоєвані на рівні архетипу та в процесі спілкування з традицією. Цим встановлюється зв'язок міфу, казки та народної картини, для яких характерним є особливий міфопоетичний тип мислення.

Сучасні митці використовують все багатство вибору виразних засобів декоративного мистецтва – візерунок, декор, колір, орнамент і фактуру.

Всі ці засоби зустрічаються також і в техніці традиційного для багатьох регіонів України розпису на стінах, яке в сучасному мистецтві також набирає популярності, де домінуючими є рослинні та зооморфні мотиви, що мають глибоке смислове навантаження. В розписі, гобеленах, вишивці часто використовується образ Світового дерева, національними варіантами якого є вазон з квітами, постать жінки, козака, які є центром багатьох композицій і утворюють горизонтальну (моделювання ритуалу) та вертикальну (поєднання трьох світів) структуру Світового дерева. Часто використовуються сюжети, взяті з пісенного фольклору, казок, народних звичаїв та обрядів, які піддаються індивідуальному трактуванню, власні спогади, створюються нові фантастичні образи, що знаходять цікаве взаємопереплетення.

Також, Зооморфну тематику майстри вдало використовують для створення як сучасних, так і традиційних виробів: тканих гобеленів і вишитих картин, витинанок і рушників, розписних і різьблених панно, писанок, керамічних композицій та інтер'єрних інсталяцій. Яскраві й барвисті розписні панно завжди вражають своєю красою, а кожна майстриня намагається розповісти свою історію й донести особисті відчуття через орнаментальні візерунки, де оживають цікаві сюжетні композиції. Серед барвистого квіткового розмаю співають чарівні пташки, бавляться казкові тварини, а пари красенів голубів та лебедів

символізують кохання. На квітковому фоні красуються горді коні, круторогі баранці, пишнхвости павичі і сріблясті цесарки.

Але поряд з народним мистецтвом розвивається професійне декоративне мистецтво. Слід зазначити, що майже до 80-х років минулого століття його художня цінність багатьма мистецтвознавцями розглядалась з естетичних позицій народного мистецтва, що призводило до спотворення критеріїв оцінки творів професійних художників, а нерідко і до нівелювання творчих індивідуальностей. Проте професійне декоративне мистецтво утверджувалося саме неординарними творчими особливостями.

Починаючи з 80-х, особливо у 90-х роках ХХ ст. у так званому «Fin de siècle» пильну увагу в загальному мистецькому процесі привертають саме художники, які працюють в кераміці, склі, текстилі, дереві, металі й, певно, в першу чергу завдяки активізації їхніх пошуків нестандартних підходів до матеріалу, що неминуче призводить до оновлення пластичної мови і не тільки на основі гармонії, але й на притаманній авангардному мистецтву дисгармонії, а одже й до трансформації звичайної декоративної образності. Відбувається своєрідна станковізація декоративного мистецтва. Народжуються виставкові твори-образи зі скла, з'являється оригінальна інтер'єрна та садово-паркова керамопластика, конструюються умовно-фігуративні та декоративно-формальні композиції з дерева, металу.

Також, відбуваються суттєві зміни композицій і колористики у традиційних видах ткання-гобеленах, ліжниках. Широкого розповсюдження набуває батік, вільний розпис на тканині. Відроджується техніка гарячої емалі не тільки в ювелірному мистецтві, але й у монументально-декоративних та станково-декоративних творах. Відродження переживає і вітраж, кардинальні зміни бачимо в ювелірній пластиці, що все більше тяжіє до авангардного мистецтва.

Останні тридцять років є становленням нової ери українського мистецтва. Можливість вільного самовиявлення розкрила художникам безмежні горизонти, що знайшло віддзеркалення у численних оригінальних творах.

Творчість сучасних українських авторів дає уявлення про неповторність, значимість і національну своєрідність сучасного професійного декоративного мистецтва.

В кераміці архаїчний примітив зооморфних мотивів розкриває такі свої достоїнства, як художня цілісність, простота образів, гострота сприйняття світу, свіжість почуттів, які знаходять відгук у творчості Андрія Ільїнського, Берези Тамари та Бережненко Лілії. Ільїнський та інші митці мимоволі роблять наочною одну з центральних міфологем авангардизму XX ст.-пошук у прамові і прамистецтві своїх архетипів-першообразів, часто зооморфних, як найдавніші людські символи, що стали основою міфів, традиційного народного мистецтва.

Більш глибоке освоєння національних традицій, розуміння того, що живий розвиток мистецтва і будь-яке новаторство не можуть існувати без історичного коріння проявляється в творчості Олександра Олійника та Івана Фізера, їх лірико-епічні твори з цікавими зооморфними сюжетами мають виразне національне забарвлення, тяжіють до вдумливого образного розкриття тем історії і культури України. І.Фізер однаково майстерно працює як у дереві, так і в кераміці.

В кераміці останнього двадцятиріччя набуває розвитку напрямок, який можна умовно означити терміном «неоміфологізм». У його руслі активно ведуть пошуки Андрій Ільїнський, Жанетта Соловйова, та багато інших митців. І в творчості кожного з них тема міфу-його численні зооморфні інтерпретації з метою виразити вічні філософські проблеми, розкрити сутність людського існування-одержує нове життя.

Міф-це естетична реальність, в якій об'єднується минуле, сучасне і майбутнє. Мабуть, тому таке природне звернення до нього, але з різною

інтенсивністю, в усі часи. В сучасному декоративному мистецтві також дуже характерне заглиблення в легенди, вірування, космологічні уявлення наших предків стимулюють авторське міфотворення у ліричній скульптурі, фантазійних зооморфних сюжетах.

Серед інших видів декоративного мистецтва України гобелен набуває все більшої значущості починаючи з 60-х років, розвиваючись під впливом народного килимарства. Глибинне проникнення у джерела національної культури з яскравими зооморфними мотивами відчутне у творчості Ніни Саєнко.

Її композиції, інкрустовані соломою, наповнені рослинно-орнаментальними та зооморфними мотивами, вирішені в гармонійній колірній гамі, відзначаються особливою національною своєрідністю.

Також, і в сучасному гобелені митці не рідко звертаються до мотивів килимарства, писанкарства, які, між тим, здебільшого втрачають семантику давніх символів, закладену в них. Традиційні зооморфні символи і знаки органічно існують в абстрактно-декоративних композиціях з їх активним ритмом і динамікою ліній, колірних плям, утворюючи єдиний образний лад, що сприймається гостросучасним. Такого плану роботи Тетяни Ядчук-Богомазової (Луцьк).

Багатьох сучасних митців цікавлять культури давніх цивілізацій. Адже саме в орнаментиці, яка прийшла до нас із глибини віків, можливо, заховані найпотаємніші почуття наших предків. У наївних сюжетах печерних малюнків прочитується життя давніх цивілізацій. Пошуки власного коріння на рідній землі, прагнення осмислити правічну духовність українського народу відчуваємо у гобеленах з зооморфними мотивами Тетяни Ядчук-Богомазової, Лесі Майданець-Саєнко. Природа, краса української землі-постійне джерело творчої наснаги у гобеленах Галини Гриценко. Через умовні рослинно-зооморфні мотиви

передається характерне для українців поетичне світовідчуття, мрійливий чи ностальгійний стан душі.

Пошуки нових засобів виразності, експерименти в авторських техніках спостерігаємо у станково-декоративних роботах текстильників, що виконуються вільним розписом, батіковою технікою. Образність емоційно-настрєвих панно з цікавими зооморфними мотивами Марії Осадчої можна розглядати у контексті неосимволізму як відображення недосяжного, ідеального світу, що існує поза часом і простором.

Для багатьох художниць, в тому числі М.Соколової, взірцем у мистецтві залишаються М. Примаченко, К. Білокур, Г.Собачко-Шостак.

Скульптури Михайла Віртуозова, ретельно відшліфовані або із складною фактурою, підкреслено тактильні, що що провокує бажання дотику до них також багаті зооморфними мотивами.

Загалом, в українському професійному декоративному мистецтві за роки Незалежності утворилась певна рівновага між інноваційним і традиційним напрямками. Якісна трансформація образу спричинила якісні зміни у самій природі сучасного декоративного мистецтва в цілому. Складне і багатоліке сучасне декоративне мистецтво України-це величезний пласт національної культури, який розвивається у руслі загальноєвропейського художнього процесу, і, переживаючи яскравий період пошуків, свідчить про великі досягнення на рівні світових зразків.

2.2. Скульптурні зооморфні декоративні елементи в архітектурі Полтавщини

Архітектурний орнамент прикрашає поверхню, організовує і систематизує її, акцентує увагу на архітекториці споруди.

Орнамент в архітектурі використовується вже декілька тисяч років, з архаїчних часів в різних регіонах декорували архітектурні елементи будівель.

Якщо рослинний орнамент може використовуватись просто для краси, то анімалістична пластика будучи більш складною як правило потребує наділення якимось сенсом, зображення тварин мають не тільки декоративне значення, а й глибоке символічне навантаження, здебільшого відтворюючи алегоричною мовою те, чого не можна було показати, – людину, важливі події з життя громади, біблійну легенду.

Усі зооморфні мотиви, що використовувалися для архітектурного оздоблення можна розділити на окремі групи: дикі та свійські тварини, химерні істоти, птахи, риби, плазуни, комахи. Кожна така група містить тлумачення символів і аналіз особливостей їх застосування.

Хочу розпочати розгляд з Спасо-Преображенського собору - головної споруди Спасо-Преображенського Мгарського монастиря, що розташований неподалік міста Лубни, на правому березі Сули і є пам'яткою національного значення. Храм мурований, прямокутний у плані, з двома баштами обабіч головного фасаду, тринефний, шестистовпний, семибанний. Під час відбудови у сер. 18 ст. одержав п'ятибанне завершення і ліпне барельєфне оздоблення фасадів та інтер'єру. Ліпнина має підкреслено рослинний характер з додаванням зооморфних сюжетів.

1762-1765 рр. майстер С.Шалматов виконав багатоярусний різьблений іконостас.

У 1728р. обвалилися склепіння собору, а в 1736р. храм постраждав від пожежі. Освячений вдруге 1754р.

Спасо-Преображенський собор – один з визначних зразків архітектури доби українського бароко, в якому поєднано традиції давньоруського зодчества XI-XII ст. та бароково-ренесансної архітектури Західної Європи (Додаток А, рис.1). Найбільше вражає ліпнина храму (Додаток А, рис.2,3). Над центрльним входом розташовані янголи, що тримають корону, також в руках ангелів можна побачити труби – символи звуку та вітру, сповіщаючи волю Господа. Корона-як символ Царства Божого. Також в Євангелії пишуть про Єгудийла-янгола, що скеровує усіх, хто старанно працює; корона, яку він тримає, символізує винагороду за духовну працю. Разом зі своїми підпорядкованими ангелами(в тому числі і херувіми, які також зображені на храмі), він є радником і захисником усіх, хто працює на славу Господа, зокрема царів, суддів та інших керівних позицій. Він зміцнює трудівників на славу Господа і клопоче про відплату їм за труд.

Вікна храму обраляють різні зооморфні істоти-лев та орел, що тримають гілку, стилізовану під винограду.

Часто лев в православ'ї - це символ охоронця віри, який насторожі проти «інакодумства та профанації». Цар звірів готовий покарати будь-якого відступника та закрити вхід для нього в Дім Бога. У середні віки вважали, що лев спить з відкритими очима, тому ніколи не втрачає пильності. Ідеальний сторож та охоронець! І якщо лев найсильніший серед звірів, то орел-цар птахів.

Також стилізованих левів та інші цікаві зооморфні сюжети можна побачити на жилому будинку по вул.Соборності 34, колишня Реміснича управа, пам'ятка архітектури (історії), будова 1830-х років (Додаток А, рис.4).

Над вікнами другого поверху зображені композиції з стилізованими крилатими левами (Додаток А, рис.5).

Доречі, образ крилатого лева, існував ще в язичницькій міфології. У вавилонян крилаті леви символізували чотирьох планетарних богів. Сфінкс мав тіло лева й крила. Цей же образ зустрічається в переказах Передньої та Малої Азії. Сьогодні лев - це ще й символ багатьох міст, в Україні-Лвів, де нараховується близько 4,5 тисяч. Також крилатий лев це символ Венеції. Лев з крилами - це емблема святого Марка. Святий Ієронім, за переказами, видалив з лапи звіра скалку і після лев став його відданим другом

В декорі даного будинку можна побачити ще один вид міфологічних створінь-обличча, яке обрамляють крила. Скоріше всього це Серафими (від давньоєврейського – вогненний) –ангели, що мають три пари крил, в іудейській та християнській традиції вони займають вищий ангельський чин, найбільш наближений до Бога.

Також, дуже цікавою є будівля, в якій нині знаходиться Коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету.

Даний будинок розташований за адресою: Першотравневий проспект, 10. Будівля споруджена 1901 року за проектом відомого архітектора О. І. Ширшова у стилі французько-італійського ренесансу як Полтавський земський банк; на сьогодні є окрасою не лише навчального закладу, а і міста Полтави – включена до Зводу пам'ятників історії і культури України як пам'ятка архітектури. У різні роки тут розміщувалися: Полтавський земський банк, профспілка торгово-промислових службовців, пошта, телеграф, центральна наукова бібліотека, Полтавська обласна контора (Додаток А, рис.6,7).

На фасаді будівлі можна побачити велику кількість левів (Додаток А, рис.8,9). Вони виконані у вигляді окремих фігур та рарльєфів, з крилами та без.

Найтастіше в архітектурному оздобленні ліпні леви розміщені над входом у будівлю – можливо це пов'язано із середньовічним уявленням, що лев спить із

відкритими очима. А взагалі символ лева означає силу, заступництво та захист, хоробрість та шляхетність.

Також, схоже зображення левів можна побачити на фасаді колишнього доходного дому за адресою вул. Пушкіна, 52 (Додаток А, рис.9, 10, 11). Досить поширений декоративний мотив в архітектурі – «лев, що тримає в зубах кільце». Це одна з найдавніших форм «лев'ячого» декору.

Але, на жаль, на даній будівлі вони в значно гіршому стані. Хоча сучасні технології дозволяють легко відновити архітектурні прикраси у вигляді голів левів, що встановлені між вікнами будинку. Можливо, наприклад, поновити елемент декору виконавши його з гіпсу, а модель маски лева зробити на комп'ютері у тривимірному просторі.

Також на фасаді є цікаві елементи з головами і вазами, які особисто мені нагадують сицилійську «голову Мавра».

Завершу огляд найяскравішою на мою думку будівлею Полтави з зооморфними створіннями- Будинком Дворянського і Селянського банку - пам'ятки історії та архітектури у Полтаві, що знаходиться на вулиці Соборності, 39.

Банк споруджено у 1906-1909 роках інженером С.В. Носовим за проектом київського архітектора О. Кобелева. З 1937 року будівлю займає обласне відділення Комітету державної безпеки (КГБ), з 1991 року-регіональне відділення Служби безпеки України (СБУ), (Додаток А, рис.12).

Двоповерхова будівля з декоративної червоної цегли містить елементи давньоруської (московської) архітектури і відповідає загальному спрямуванню стилю модерн початку ХХ століття. В оздобленні фасадної частини будівлі застосовані мозаїчні панно, різнокольорові керамічні вставки. Головний вхід прикрашає двоскатне стрілчатє крильце, в нішах якого розміщені статуї серен (іноді їх ідентифікують як птиці-фенікс— давньосхідні символи відродження) та декоративним мозаїчним панно із жар-птицями.

Нині будівля відноситься до рідкісних зразків архітектури російського модерну та є пам'яткою архітектури національного значення.

Хочемо більш детально зупинитися на Сирéнах-відомих нам з грецької міфології (Перші згадки про сирен знаходимо в «Одіссеї») звабливих красунях, які чарують своїм голосом.

Зображення даних птахів з жіночими обличчями були поширені повсюдно, в тому числі на території сучасної України, поруч з такими архаїчними символами як Світове Дерево, Сонце, Кінь (Додаток А, рис.13).

Ось лише деякі приклади:

Люди використовували образ якогось чарівного птаха – назвемо його «райським»-на всіх предметах побуту-від скринь і прядок до саней (Додаток А, рис.14, 15).

При чому, у цьому контексті пташка виступає безперечно як позитивний символ, який насправді зовсім нічого спільного не має з «підступністю» грецької сирени, яка своїм співом прирікає на смерть. Навпаки, у нашій культурі райська пташка-жінка це запорука щастя, радості, охоронний символ.

Цікаво в цьому зв'язку згадати також про стійкий зв'язок Ірія (слов'янського раю) та птахів у народній пам'яті. Бачивши, що летять на південь пташині ключі наші предки казали «Птахи в Ірій полетіли» - тобто птах майже завжди, у будь-якій формі це світле створіння, що асоціюється з раєм, світлом, легкістю, радістю, Богами. При чому ця асоціація склалася за довго до приходу концепції християнського раю, адже рай наших предків називався Ірієм за довго до цього.

Зазначимо, що в невеликій кількості збереглися зображення райського птаха з оголеними грудьми – їх правильно визнати найбільш архаїчними, що йдуть ще з часів покоління божественним силам природи. У такому вигляді жінка-пташка є вже символічним втіленням годувальниці, тобто жіночого початку, що охороняє та вирощує весь рід (Додаток А, рис.16).

Також, наші красуні-статуї дуже нагадують іншого чарівного птаха — Гамаюн (Додаток А, рис.17). За часів Київської Русі вона вважалася посланницею богів, що оголошує їхню волю. Крім того, відома вона тим, що співає божественні гімни, тобто «славить» Богів, що за змістом ідентично одним із трактувань походження слова «слов'яни».

Тобто всі чарівні птахи по суті одне й те саме, вони лише відображають трохи різні характеристики одного і того ж цілісного споконвічного стародавнього і всеосяжного образу жінки-птаха, що асоціювалася з Ірієм-раєм, щастям і славою.

Одже, можемо зробити висновок, що зооморфні сюжети хоч і не є основними елементами архітектури Полтавщини, але додають більш глибокий сенс, значення і символізм в оздобленні. При цьому як обрамлення в сюжет зазвичай включалися рослини. Зооморфний орнамент залишався популярним до кінця XX століття. Популярний він і в наш час.

2.3. Прийоми та напрямки використання зооморфних мотивів Українського декоративного мистецтва

Науковці визначають Сучасне мистецтво (англ. Contemporary art) — як необтяжене термінологічною точністю поняття, що може означати мистецтво, що твориться в теперішній момент, або посилається на сукупність мистецьких напрямів, течій і практик, що виникли у другій половині ХХ століття — модернізму і постмодернізму. У роботах сучасних митців й мисткинь концептуальна ідея превалює над формою, технікою, засобами вираження.

Початок ХХІ ст. це час сміливих художніх пошуків, нових творчих спрямувань. Сучасне декоративне мистецтво України багатогранне, у ньому яскраво відображаються взаємовплив професійного та народного мистецтва, що сприяє генерації нових художніх форм і символів.

У творчості сучасних професійних митців сконцентрувався увесь попередній мистецький досвід, утворивши унікальний сплав на основі попередніх національних традицій. Активно використовуються стилістичні та конструктивні принципи наївного малярства, іконопису, парсунного живопису, бароко, модерну. Не дивлячись на велике розмаїття та багатовекторність українського мистецтва, на значні регіональні та часові відмінності, усе ж є можливість виділити основні риси та стилістичні ознаки, що властиві лише українській образотворчості-воно відрізняється безпосередністю, дещо наївним романтизмом, декоративністю, має оптимістичний та мирний характер. У ньому практично відсутні сцени насильства й жорстокості. Основною темою творів виступає поетика материнства, любові, сила святості, духовності, почуття патріотизму, зображення людиноподібного Бога та богоподібної людини, часто зустрічаються зооморфні мотиви.

Загалом, українське декоративне мистецтво ретроспективне, йому властиве міфопоетичне і містичне сприйняття світу. Звернення до язичницької архаїки, українського фольклору й іконопису по різному інтерпретуються художніми

течіями. Українське мистецтво наскрізь кордоцентричне, гуманістичне, філософське та символічне. Воно орієнтується на духовне та фольклорне начала, йому властива художня образність, сакральність мотивів, глибоке розкриття моделі внутрішнього світу. Дуже популярні в сучасному декоративному мистецтві асоціативні напрямки. Під поняттям Асоціація в мистецтві (від лат. *Associo* - пов'язую) розуміють спосіб досягнення художньої виразності, заснованої на виявленні зв'язку чуттєвих образів, що виникають у процесі безпосереднього відображення дійсності, з уявленнями, що зберігаються в пам'яті або закріпленими в культурно-історичному досвіді людської життєдіяльності. Розгортання творчого перевтілення дійсності в процесі мистецької діяльності обумовлюється здатністю асоціативно співвідносити предмети і явища навколишнього світу, продуктивно конструювати за допомогою уяви їх нові, нетривіальні зв'язку. Одна з особливостей художньої уяви і полягає в залученні розгалуженої і багатозначною ланцюга асоціацій. Асоціативні напрямки в декоративному мистецтві найбільш популярні в кераміці.

Сучасному декоративно-прикладному мистецтву притаманно новаторське формотворення й поширення творчої індивідуалізації. Яскравим прикладом є Національний музей українського народного декоративного мистецтва та артпростір «ЦеГлинаАрт», що з 2018 року працюють над всеукраїнським виставково-мистецьким проектом «Зооморфна пластика в сучасній кераміці». Це багатофункціональний художній захід, спрямований на популяризацію сучасного мистецтва кераміки в Україні. Метою проекту є формування сучасного погляду на зооморфну пластику, популяризація творів художників-керамістів України, творче спілкування музейників, мистецтвознавців, майстрів та художників різних стильових напрямків у мистецтві кераміки, поповнення музейної колекції сучасними творами. Мета й основні завдання проекту реалізуються через проведення презентацій творчого доробку художників-

керамістів, відкритих мистецьких вечорів за певними темами, майстер-класів, лекцій, перегляд відеофільмів тощо.

Музейна експозиція, як маленька мистецька крапелька, демонструє стан та процеси, якими хворіє та живе сучасне суспільство. Нове свіже молоде бачення, віддзеркалення у творчості митців викликів та процесів, що турбують сучасників, помітно відбиваються в представлених творах. Несподіванкою для організаторів стало зацікавлення багатьох художників фантазійною темою драконів. Мабуть, ці істоти як символи неспокійного, дратівливого, мінливого часу, в який ми живимо, є засобами висловити своє ставлення до сьогодення. А образи мамонтів, як давніх викопних істот, закликають до стабільності та демонструють непереборну впевненість у невідворотності бігу історії. В той же час, численні образи пташок свідчать про потяг митців до романтичності, замріяності, сподівання на позитивні зрушення.

В декоративному мистецтві виділяють такі прийоми, як традиційні і сучасні. Традиційні (композиційні) прийоми бачимо в орнаменті, нарізній іграшці, посуді, свічниках, тощо. Сучасні прийоми використання зооморфних мотивів у скульптурі, декоративних рельєфах, панно, композиціях виставкового характеру, посуду, килимарства.

Сучасне українське килимарство багате на талановитих майстрів, одна з них-Ольга Пілюгіна, роботи якої захоплюють натхненним польотом її творчої фантазії. Велика кількість робіт Ольги знаходиться у різних колекціях, як в Україні, так і в різних країнах Європи. Починаючи з 2014 року килими «Гетьманський», (Додаток Б рис.1) «Козацький», «Добробут» (Додаток Б рис.2), «Зоряний» та «Квітуча родина» були визнані кращими творами року на щорічних виставках-конкурсах, які організовує Національна спілка майстрів народного мистецтва України спільно з Міністерством культури України.

Твори Ольги відомі широкому загалу, адже жінка постійно експонує їх на виставках, у музеях: «От, наприклад, моя робота «Коляда». Уже навіть багато хто її використовує і для листівок, і повторюють (Додаток Б рис.3). Мистецтво, яке несе в собі красу, добро й гармонію, безпосередньо впливає на душу людини, її світосприйняття та бажання так само нести у світ усе хороше. Я вважаю, що український інтерес полягає в любові, яка все охоплює та спонукає до творчості, до творення, а не руйнування».

Також, яскравим прикладом використання прийомів і перспективних напрямків в своїх роботах Іван Фізер -- український кераміст, що займався створенням керамічних скульптур та абстрактних декоративних фігур. В арсеналі студії Івана Фізера – безліч дивних, образних, об'ємних композицій із глини. Їхні силуети повні руху, польоту, дії. У виробах авторства Івана Фізера прихована особлива пластичність, безліч граней та смислів. Вони сповнені особливої декоративної пластики та незрозумілої магії, на них хочеться дивитися та пізнавати. Всі керамічні вироби мають унікальну енергетику. Вони схожі на старовинні зразки народної творчості -зі злегка шорсткими краями, округлими контурами та хитромудрими формами. Незважаючи на різні розміри, форми та кольори, легко читається стиль та техніка виконання. Вони схожі на химерних фантастичних персонажів, що зійшли з полотен Сальвадора Далі. У спогляданні виробів майстерні Івана Фізера не можна обмежитися одним поглядом. Керамічні постаті ніби створені для того, щоб їх розглядали довго та з різних ракурсів (Додаток Б рис.4). Фігури схожі на міфічних персонажів або казкових потойбічних духів, дуже цікавий виріб «Той, хто грає з вогнем», (Додаток Б рис.5). Це декоративна скульптура, яка прикрасить екстравагантний сучасний інтер'єр у стилі авангард, ар-деко, еkleктика, ф'южн.

Не менш цікавими, сучасними та перспективними є роботи Андрія Возницького. Художник зазначає, що з дитинства надихався комахами. Його захоплює їхня конструкція, загадкова форма, те, як її можна передати. У своїх

скульптурах він переосмислює форму комах і відтворює щось найбільш характерне у скульптурах. Митець в своїй творчості визначає ознаки, принципи як якісного дизайну, так і скульптури: лаконічність, атмосфера, дух місця і конструктивність. Бо ж дизайн – це не тільки естетика, це і правильно прорахований функціонал, технічні аспекти. Дизайн інтер'єру створюється за принципом побудови людського тіла – спочатку скелет, потім кровоносні судини, потім внутрішні органи і м'язи, і тільки потім шкіра. Кожна робота родини Возницького «дихає» природою. У витіюватих формах можна помітити коріння, кору дерева, прожилки листя чи крила комах, молекулярні структури, морські корали і поліпи. Згадується Антоніо Гауді, який природу відтворював в архітектурі, а родина Возницького в сучасній кераміці (Додаток Б рис.6). В своїх роботах автор транслює думку, що «Сучасна людина стає занадто функціональною і це руйнує її сутність. Людство занадто захопилося споживанням, не даючи природі нічого взамін. Кудись поділася культура споглядання краси, що призводить до розсіпання особистості на частинки. Сучасна людина складається з кубів, рамок і від цього самознищується, розсіпається».

Загалом, початок 2000-х років відзначений розчаруванням у можливостях технічних засобів для мистецьких практик. При цьому конструктивних філософських виправдань сучасному мистецтву 21 століття поки не з'явилося. Деякі митці 2000-х вважають, що «сучасне мистецтво» стає інструментом влади «постдемократичного» суспільства.

На сучасному етапі розвитку цивілізації, мистецтво не може бути визначено вичерпним формулюванням. Сучасне мистецтво тяжіє до відсутності естетичних та технічних обмежень у художньому вираженні. З'явилися такі нові прийоми, як колаж, фотомонтаж, інсталяція, перформанс, хепенінг, які варіюють в змішаних комбінаціях на сучасних виставках.

Значно ускладнюється і класифікація мистецтва за жанрами і стилями, ряд критиків та істориків мистецтва сходяться, що сучасне мистецтво характерне тим, що жодної категорії в ньому не існує.

Висновки до другого розділу

Декоративне мистецтво поділяють на монументально-декоративне - безпосередньо пов'язане з архітектурою (архітектурний декор, розписи, рельєфи, статуї, вітражі, мозаїки тощо) та декоративно-прикладне - створення художніх виробів головним чином для побуту. В останні десятиліття інтерес до дослідження зооморфних сюжетів в культурі та мистецтві постійно підвищується, що пов'язано із загальною тенденцією до розширення проблемного поля культурології, осмислення архаїчних основ культури та вивчення форм та способів культурної репрезентації у давнину та на сучасному етапі. Сучасне мистецтво активно використовує візуальні репрезентації тварин. Зооморфні образи в більшості випадків позбавляються семантичної глибини і трактуються як щось тривіальне, незначне, але здатне привертати увагу та розважати публіку.

Зооморфні образи та репрезентації у цьому відношенні виступають як точки концентрації культурних смислів, відображаючи складний та суперечливий характер цих взаємовідносин та торкаючись таких проблем сучасного суспільства як екологічна криза, глобалізація, необхідність гармонізації відносин з навколишнім світом та гуманного ставлення до тварин, технологізація та віртуалізація життя, зростання агресії та соціальної напруженості. Крім цього, використання образів тварин в сучасному декоративному мистецтві обумовлено їх візуальною привабливістю, інтересом людини до світу дикої природи, особливою доброзичливістю зооморфних персонажів.

Часто фігура тварини втрачає свій прихований сенс і перетворюється лише на яскравий образ, симулякр, який сучасне масове мистецтво видозмінює на розсуд публіки.

Зооморфні сюжети зараз зустрічаються в принтах одягу та речах побутового вжитку, інтер'єрах, живописі, іграшках та прикрасах. Зооморфна пластика активно вікористовується у сучасній кераміці, частіше декоративних речах, але і в неймовірної краси домашньому начинні: горщиках, глечиках, мисках, чашках.

Сучасні митці використовують все багатство вибору виразних засобів декоративного мистецтва – візерунок, декор, колір, орнамент і фактуру.

Дуже часто зооморфну тематику майстри вдало використовують для створення як сучасних, так і традиційних виробів: тканих гобеленів і вишитих картин, витинанок і рушників, розписних і різьблених панно, писанок, керамічних композицій та інтер'єрних інсталяцій. Але поряд з народним мистецтвом розвивається професійне декоративне мистецтво.

Загалом, в українському професійному декоративному мистецтві за роки Незалежності утворилась певна рівновага між інноваційним і традиційним напрямками. Якісна трансформація образу спричинила якісні зміни у самій природі сучасного декоративного мистецтва в цілому. Складне і багатолике сучасне декоративне мистецтво України-це величезний пласт національної культури, який розвивається у руслі загальноєвропейського художнього процесу, і, переживаючи яскравий період пошуків, свідчить про великі досягнення на рівні світових зразків.

Розглядаючи скульптурні зооморфні декоративні елементи в архітектурі Полтавщини зазначимо, що саме архітектурний орнамент прикрашає поверхню, організовує і систематизує її, акцентує увагу на архітекториці споруди.

Якщо рослинний орнамент може використовуватись просто для краси, то анімалістична пластика будучи більш складною як правило потребує наділення якимось сенсом, зображення тварин мають не тільки декоративне значення, а й глибоке та символічне навантаження, здебільшого відтворюючи алегоричною

мовою те, чого не можна було показати, – людину, важливі події з життя громади, біблійну легенду.

Розпочнемо розгляд скульптурних зооморфних декоративних елементів з Спасо-Преображенського собору - головної споруди Спасо-Преображенського Мгарського монастиря, що розташований неподалік міста Лубни, який побудований в стилі українського барокко та прикрашений янголами, стилізованими левами та іншими цікавими зооморфними сюжетами.

Також, левів і не тільки можна побачити на жилому будинку по вул.Соборності 34, колишня Реміснича управа, пам'ятку архітектури (історії), будова 1830-х років.

Схоже зображення левів можна побачити на фасаді колишнього доходного дому за адресою вул.Пушкіна, 52. Досить поширений декоративний мотив в архітектурі – «лев, що тримає в зубах кільце». Це одна з найдавніших форм «лев'ячого» декору.

Завершимо огляд найяскравішою на мою думку будівлею Полтави з зооморфними створіннями- Будинком Дворянського і Селянського банку - пам'ятки історії та архітектури у Полтаві, що знаходиться на вулиці Соборності, 39. В оздобленні фасадної частини будівлі застосовані мозаїчні панно, різнокольорові керамічні вставки. Головний вхід прикрашає двоскатне стрілчатє крильце, в нішах якого розміщені статуї серен.

можемо зробити висновок, що зооморфні сюжети хоч і не є основними елементами архітектури Полтавщини, але додають більш глибокий сенс, значення і символізм в оздобленні. При цьому як обрамлення в сюжет зазвичай включалися рослини. Зооморфний орнамент залишався популярним до кінця ХХ століття. Популярний він і в наш час, як приклад сучасна будівля на вул.Соборності, 5а.

Початок ХХІ ст. це час сміливих художніх пошуків, нових творчих спрямувань. Сучасне декоративне мистецтво України багатогранне, у ньому

яскраво відображаються взаємовплив професійного та народного мистецтва, що сприяє генерації нових художніх форм і символів.

У творчості сучасних професійних митців сконцентрувався увесь попередній мистецький досвід, утворивши унікальний сплав на основі попередніх національних традицій. Активно використовуються стилістичні та конструктивні принципи наївного малярства, іконопису, парсунного живопису, бароко, модерну. Не дивлячись на велике розмаїття та багатовекторність українського мистецтва, на значні регіональні та часові відмінності, усе ж є можливість виділити основні риси та стилістичні ознаки, що властиві лише українській образотворчості-воно відрізняється безпосередністю, дещо наївним романтизмом, декоративністю, має оптимістичний та мирний характер.

Українське мистецтво наскрізь кордоцентричне, гуманістичне, філософське та символічне. Воно орієнтується на духовне та фольклорне начала, йому властива художня образність, сакральність мотивів, глибоке розкриття моделі внутрішнього світу. Дуже популярні в сучасному декоративному мистецтві асоціативні напрямки.

Сучасному декоративно-прикладному мистецтву притаманно новаторське формотворення й поширення творчої індивідуалізації.

В декоративному мистецтві виділяють такі прийоми, як традиційні і сучасні. Традиційні (композиційні) прийоми бачимо в орнаменті, нароній іграшці, посуді, свічниках, тощо. Сучасні прийоми використання зооморфних мотивів у скульптурі, декоративних рельєфах, панно, композиціях виставкового характеру, посуду, килимарства.

Загалом, початок 2000-х років відзначений розчаруванням у можливостях технічних засобів для мистецьких практик. При цьому конструктивних філософських виправдань сучасному мистецтву 21 століття поки не з'явилося. Деякі митці 2000-х вважають, що «сучасне мистецтво» стає інструментом влади «постдемократичного» суспільства.

На сучасному етапі розвитку цивілізації, мистецтво не може бути визначеним вичерпним формулюванням. Сучасне мистецтво тяжіє до відсутності естетичних та технічних обмежень у художньому вираженні. З'явилися такі нові прийоми, як колаж, фотомонтаж, інсталяція, перформанс, хепенінг, які варіюють в змішаних комбінаціях на сучасних виставках. Значно ускладнюється і класифікація мистецтва за жанрами і стилями, ряд критиків та істориків мистецтва сходяться, що сучасне мистецтво характерне тим, що жодної категорії в ньому не існує.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

В першому розділі було розглянуто історичні аспекти появи та розвитку зооморфних методів в декоративному мистецтві України. Міцно увійшовши в побут, зооморфне декоративне мистецтво стало матеріальним літописцем історії розвитку українських традицій та невід'ємною частиною інтер'єру та декору сучасної української родини. Декоративне мистецтво з зооморфними мотивами є відображенням багатокультурних явищ народу. Це жива душа, зачарована глиною. Опішнянські метри керіки Іван Білик, Василь Омеляненко, Михайло Китриш закохують усіх в зооморфну скульптуру. Традиція та історія дають людині фундамент, приналежність до культури.

У другому розділі нами розглянуто декоративно-прикладне мистецтво. Його поділяють на монументально-декоративне - безпосередньо пов'язане з архітектурою (архітектурний декор, розписи, рельєфи, статуї, вітражі, мозаїки тощо) та декоративно-прикладне - створення художніх виробів головним чином для побуту. Сучасне мистецтво активно використовує візуальні репрезентації тварин. Зооморфні образи в більшості випадків позбавляються семантичної глибини і трактуються як щось тривіальне, незначне, але здатне привертати увагу та розважати публіку.

Загалом, в українському професійному декоративному мистецтві за роки Незалежності утворилась певна рівновага між інноваційним і традиційним напрямками. Якісна трансформація образу спричинила якісні зміни у самій природі сучасного декоративного мистецтва в цілому.

Складне і багатоліке сучасне декоративне мистецтво України-це величезний пласт національної культури, який розвивається у руслі загальноєвропейського художнього процесу, і, переживаючи яскравий період пошуків, свідчить про великі досягнення на рівні світових зразків. Розглядаючи

скульптурні зооморфні декоративні елементи в архітектурі Полтавщини зазначимо, що саме архітектурний орнамент прикрашає поверхню, організовує і систематизує її, акцентує увагу на архітекториці споруди. У творчості сучасних професійних митців сконцентрувався увесь попередній мистецький досвід, утворивши унікальний сплав на основі попередніх національних традицій. Активно використовуються стилістичні та конструктивні принципи наївного малярства, іконопису, парсунного живопису, бароко, модерну. Не дивлячись на велике розмаїття та багатовекторність українського мистецтва, на значні регіональні та часові відмінності, усе ж є можливість виділити основні риси та стилістичні ознаки, що властиві лише українській образотворчості-воно відрізняється безпосередністю, дещо наївним романтизмом, декоративністю, має оптимістичний та мирний характер.

Українське мистецтво наскрізь кордоцентричне, гуманістичне, філософське та символічне. Воно орієнтується на духовне та фольклорне начала, йому властива художня образність, сакральність мотивів, глибоке розкриття моделі внутрішнього світу. Дуже популярні в сучасному декоративному мистецтві асоціативні напрямки. Сучасному декоративно-прикладному мистецтву притаманно новаторське формотворення й поширення творчої індивідуалізації.

В декоративному мистецтві виділяють такі прийоми, як традиційні і сучасні. Традиційні (композиційні) прийоми бачимо в орнаменталі, нарізній іграшці, посуді, свічниках, тощо. Сучасні прийоми використання зооморфних мотивів у скульптурі, декоративних рельєфах, панно, композиціях виставкового характеру, посуду, килимарства.

На сучасному етапі розвитку цивілізації, мистецтво не може бути визначеним вичерпним формулюванням. Сучасне мистецтво тяжіє до відсутності естетичних та технічних обмежень у художньому вираженні. З'явилися такі нові прийоми, як колаж, фотомонтаж, інсталяція, перформанс, хепенінг, які варіюють

в змішаних комбінаціях на сучасних виставках. Значно ускладнюється і класифікація мистецтва за жанрами і стилями, ряд критиків та істориків мистецтва сходяться, що сучасне мистецтво характерне тим, що жодної категорії в ньому не існує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво. Кн. 1–2. К., 1966–70;
2. Декоративно-прикладне мистецтво: навч. посібник / Є. А. Антонович, Р. В. Захарчук-Чугай, М. Є. Станкевич ; [ред. Т. О. Головіна] . – Л. : Світ, 1992. – 271 с.
3. Декоративне мистецтво України IX–XXI століть: стильові трансформації, художні інтерпретації, загальноєвропейський контекст / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. – 652 с.
4. Декоративно-ужиткове мистецтво: Слов. Т. 1–2. Л., 2000; Декоративно-ужиткове мистецтво: традиція – інновація – менеджмент // ОМ. 2006. № 1.
5. Жоголь Л. Є. Декоративне мистецтво в інтер'єрі житла. К., 1973;
6. Мельничук Л. С. Гончарство Поділля в другій половині XIX – XX століттях. Історико-етнографічне дослідження / Лідія Семенівна Мельничук. – К.: УНІСЕРВ, 2004. – 350 с
7. Сайт «Міст онлайн» [електронний ресурс] режим доступу : URL: . <https://meest-online.com/ukraine/traditions/yak-v-opishni-pojednuuyut-starodavnij-promysel-ta-it-tehnolohiji/>
8. Найдєн О. Розписи Якова Бацуци. Традиційні та індивідуально-творчі аспекти / Олександр Найдєн // “Народне мистецтво”. – 2006. – №1–2. – С. 15–17.
9. Причепій Т. Барвіста мелодія слова / Тетяна Причепій // Народне мистецтво. – 2005. – № 1 – 2. – С. 9 – 11.
10. Романець Т. А. Стародавні витоки мистецтва української народної кераміки / Тетяна Андріївна Романець. – К. : Вид. центр „Просвіта”, 1996. – 208

с. 13

11. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / Михайло Романович Селівачов. – К.: Редакція вісника „Ант”: Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського, 2005. – 341 с
12. Станкевич М. Є. Українські витинанки / Михайло Євстахійович Станкевич. – К.: Наукова думка, 1986. – 124 с.
13. Українське народне декоративне мистецтво: Декоративні тканини. К., 1956;
14. Українське народне мистецтво: Вбрання. К., 1961;
15. Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен// ЗАТ «Атлант ЮЕМСі» – 2002
16. Чегусова З. Від давніх традицій до сучасних новацій // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 1. – С. 118-119.
17. Шмагло Р.Т. Мистецька освіта в Україні в середині ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції // Українське мистецтво. – 2008. – № 4. – С. 161.
18. Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. Л., 1969;
19. Щербак В. Сучасна українська майоліка. К., 1974;
20. Українське народне мистецтво: Кераміка і скло. К., 1974;
21. Федорук О. К. Мистецтво, народжене соціалізмом: Самодіяльне образотворче і декоративно-прикладне мистецтво. К., 1976;
22. Народні художні промисли УРСР. К., 1986;
23. Скляренко Г. Я. Художник і місто: Проблеми формування архітектурно-художнього ансамблю. К., 1990;
24. Соколюк Л. Новий погляд на українське мистецтво першої третини ХХ століття // Мистецтвознавство України. К., 2001. Вип. 2;

25. Саєнко Н. Олександр Саєнко: до становлення і розвитку українського монументально-декоративного мистецтва ХХ століття: Книга-альбом. К., 2003;
26. Майданець О. Інновації в українському монументально-декоративному мистецтві першої третини ХХ ст. // Укр. АМ. К., 2003. Вип. 10;
27. Бортников С. Д., Пойдина Т. В. Монументально-декоративное искусство в контексте трансформации его функций. Горно-Алтайск, 2011. Вип. 2;
28. Чепелик О. Художня виразність при формуванні інтер'єрів засобами образотворчого мистецтва, і зокрема скульптури // Укр. АМ. К., 2013. Вип. 21.
29. Кантор А. Самоценность искусства и переживание пространства // Декор. искусство СССР. 1980. № 12;
30. Безвершук Ж. О. Культурологія [Текст] / Ж. О. Безвершук. – К. : Знання, 2010. – 326с.
31. Гуцульщина: історико-етнографічні дослідження [за ред. П. І. Арсенича, М. І. Базака] [Текст] / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства. – К.: Наук. думка, 1987. – 422 с.
32. Ніколаєва, Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс [Текст] / Т. О. Ніколаєва. – К. : Дніпро, 2005. – 276 с., іл. ISBN 966-578-195-2
33. Селівачов М.Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) [Текст] / М. Селівачов. – К. : Редакція вісника « АНТ»; Ніжин : ТОВ « Видавництво « Аспект-Поліграф», 2005. – XVI. – 400с., іл. ISBN 978-966-432-047-1.
34. Соломченко О. Г. Писанки українських Карпат [Текст] / О. Г. Соломченко. – Ужгород: Карпати, 2004. – 240 с.
35. Сайт Новий Акрополь, культурна асоціація [електронний ресурс] режим доступу : <https://newacropolis.org.ua/theses/18e7a4f1-36f4-4b87-8841-f7d458e52c80>
36. Гельфонд А.Л. Архітектурне проектування громадських будівель і

споруд. М., Архитектура-С, 2006

37. Електронний ресурс, Текстова робота «Типологія і художні особливості зооморфних керамічних виробів ХІХ — початку ХХІ століть» режим доступу <https://nz.lviv.ua/archiv/2019-1/30.pdf>

38. Чарновський О. Українська народна скульптура. Львів: Вид-во при Львівському державному університеті, 1976. 144 с.

39. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Придніпров'я. Київ: Мистецтво, 1974

40. Сайт музею Опішні [електронний ресурс] режим доступу : <https://opishne-museum.gov.ua/vasyl-omelyanenko-ryadky-unikalnoyi-biografiyi/>

41. Сайт «Автентична Україна»[електронний ресурс] режим доступу : URL: <https://authenticukraine.com.ua/blog/opisnanskaa-keramika>.

42. Сайт«History.Твоя електронна бібліотека»[електронний ресурс] режим доступу. URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/art.php>

43. Наулко В. І. Етнічна історія Поділля / В. І. Наулко, А. Л. Перковський // Поділля. Історико-етнографічне дослідження / [Артюх Л. Ф., Балушок В. Г., Болтарович З. Є. та інш.] ; под ред. А. П. Пономарьова. – К. : Видавництво НКЦ „Доля”, 1994. – С. 34 – 62.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Спасо-Преображенський собор

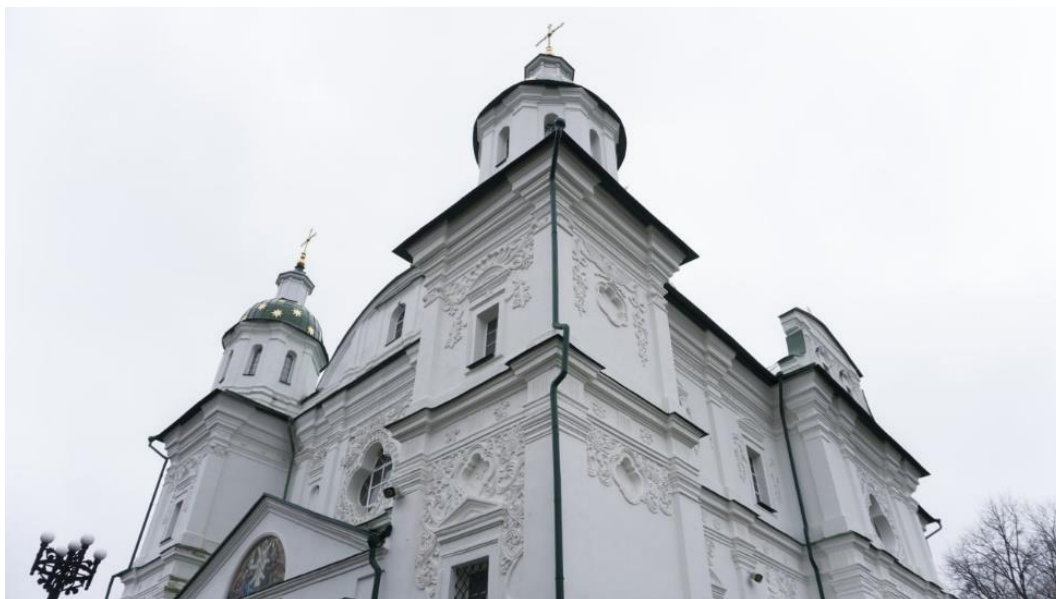

Рис. А.2. Спасо-Преображенський собор. Ліпнина храму

Рис. А.3. Спасо-Преображенський собор. Ліпнина храму над центральним
ВХОДОМ

Рис. А.4. Жилий будинок по вул.Соборності 34 (м.Полтава), колишня Ремісничка управа

Рис. А.5. Вікна другого поверху з зображеннями композиції з стилізованими крилатими левами

Рис. А.6. Коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету (Сучасне фото)

Рис. А.7. Коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету.

Рис. А.7. Фасад будівлі з зображеними левами, виконані у вигляді окремих фігур та барельєфів, з крилами та без.

Рис. А.8. Фасад будівлі з зображеними левами, виконані у вигляді окремих фігур та барельєфів, з крилами та без.

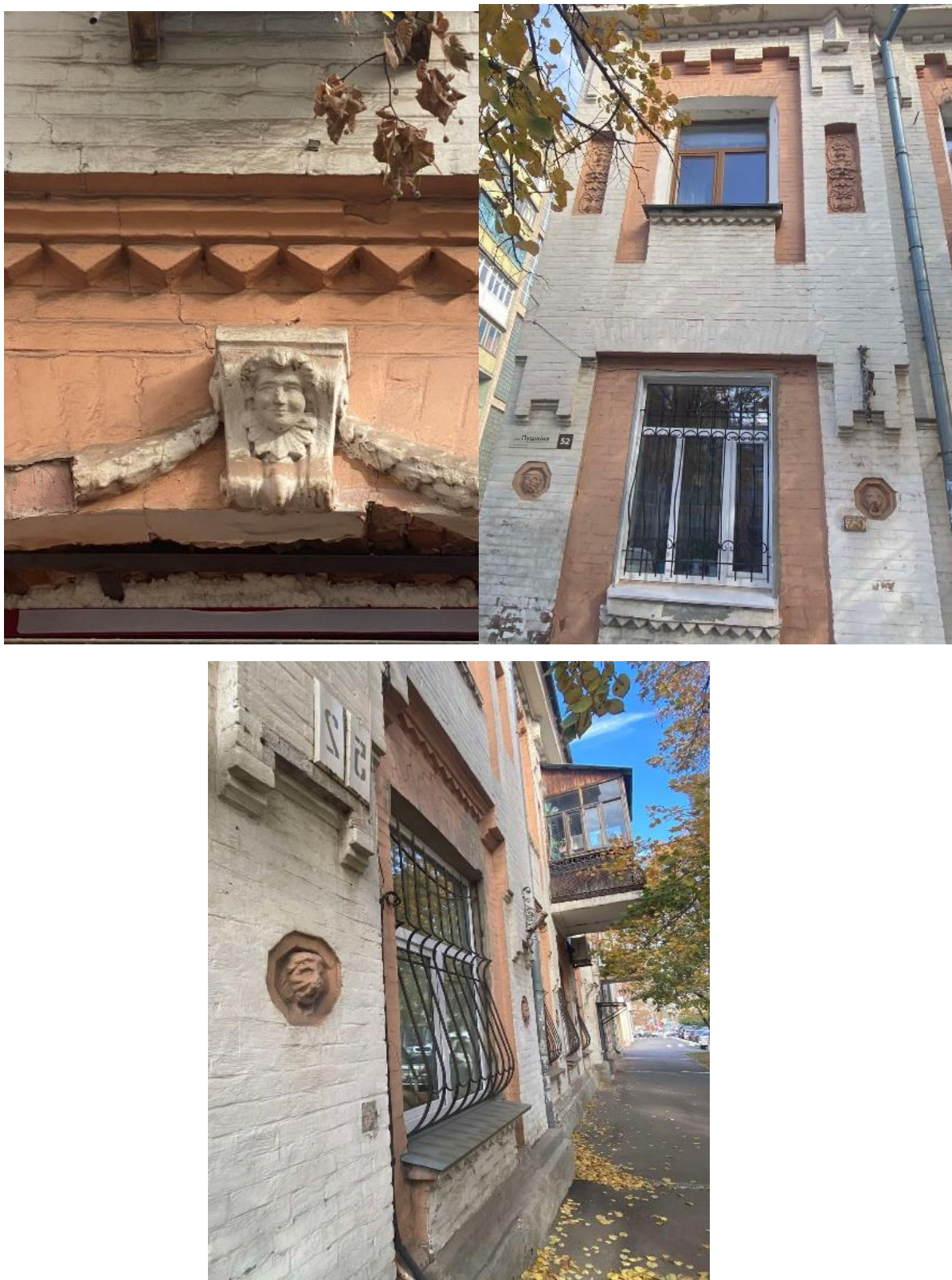

Рис. А.9, 10, 11. Фасад будівлі вул.Пушкіна, 52, колишнього доходного дому.

Рис. А.12. Будинок Дворянського і Селянського банку , вул.Соборності, 39.

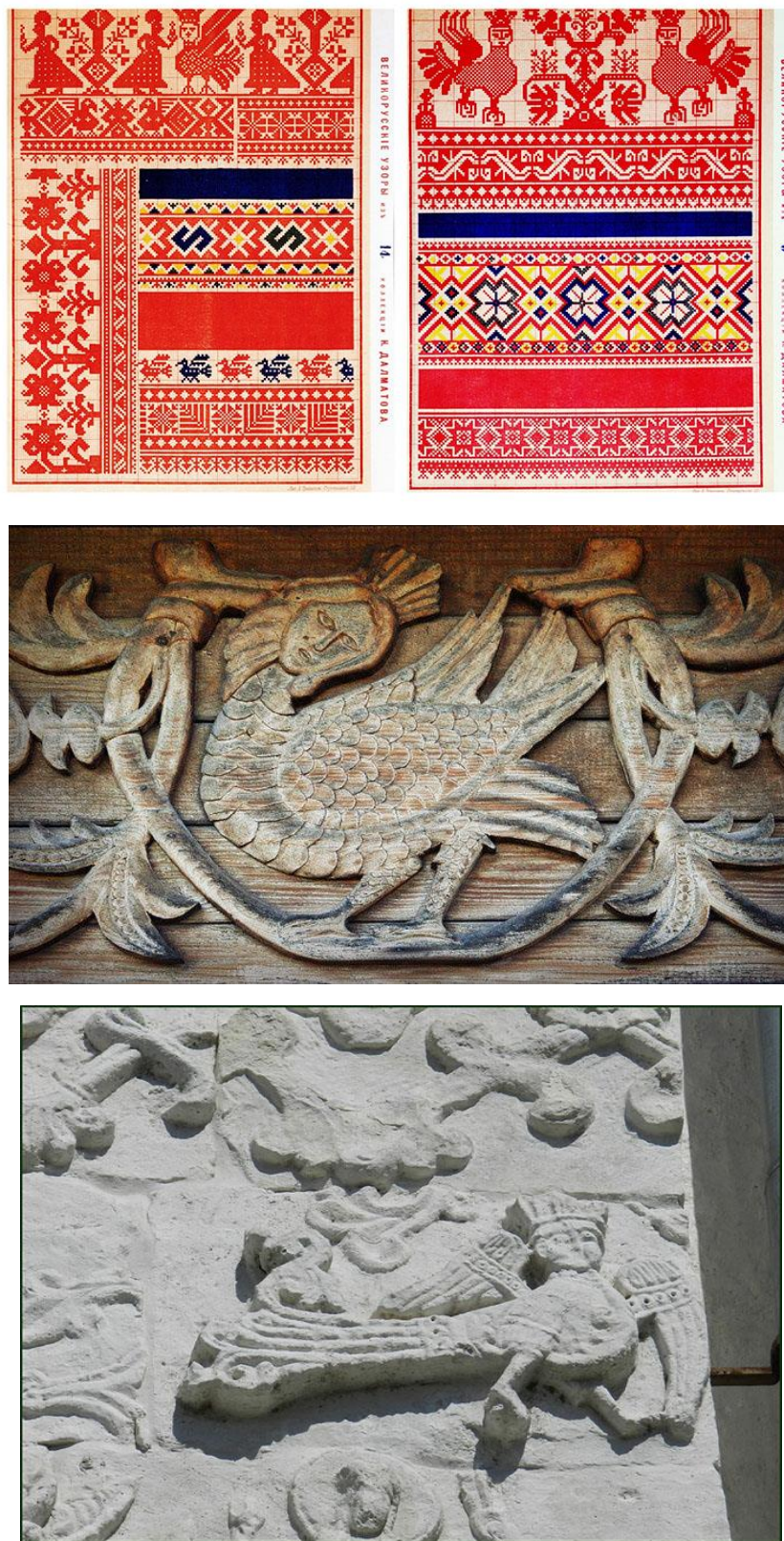

Рис. А.13, 14, 15. Зображення птахів з жіночими особами на предметах побуту

Рис. А.16. Зображення райського птаха з оголеними грудьми

Рис. А.17. Зображення чарівного птаха — Гамаюн

Рис. Б.1. Килим «Гетьманський», Ольга Пілюгіна

Рис. Б.2. Килим «Гетьманський», Ольга Пілюгіна

Рис. Б.3. Гобелен «Коляда», Ольга Пілюгіна, 2008р.

Рис. Б.4. Декоративна кераміка Івана Фізера

Рис. Б.5. «Той, хто грає з вогнем», декоративна скульптура Івана Фізера

Рис. Б.6. Сучасні декоративні зооморфні пано родини Возницьких

Магістрант _____ Євгенія Мирко

Рецензент _____
(посада, науковий ступінь, наукове звання, ініціали,
прізвище)

Науковий керівник – _____ к.арх., д. Артур Ароян

Магістерська робота рекомендована до захисту на засіданні кафедри музичного
мистецтва та хореографії протокол № _____ від _____

Зав. кафедри – _____ к.п.н., доцент Наталія Дігтяр